

Birinchi bob

«PILIGRIM» KEMASI

1873-yilning ikkinchi fevralida «Piligrim» nomli shxuna-brig dengizda Grinvidan hisoblaganda 43°57' janubiy kenglikdagi va 165°19' g'arbiy uzunlikdagi nuqtada edi. Bosim kuchi to'rt yuz tonna keladigan bu kema janubiy dengizlarda kit ovlash uchun San-Fransisko shahrida safarga tayyorlangan edi.

«Piligrim» kaliforniyalik badavlat kemalar xo'jayini Jems Ueldonga qarashli edi; kemaga ko'p yillardan beri kapitan Gul qo'mondonlik qilib kelar edi.

Jems Ueldon Bering bo'g'ozidan ham naridagi shimoliy dengizlarga va janubiy dengizlardagi Tasmaniya oroli bilan Gorn burniga har yili kemalar karvonini yuborib turar edi. Kichkinagina «Piligrim» kemalar karvonining eng yaxshi kemasi hisoblanar edi. U juda yaxshi yurar edi. Yaxshigina uskunalangandan oz sonli komanda bilan Janubiy Muz okeanidagi bepoyon muz chegaralarigacha bora olar edi.

Kapitan Gul yoz oylarida shimoliy dengizlarga qaraganda janubiy dengizlarda ancha beri kelib qoladigan suzuvchi muzlar orasidan kemani bemalol haydab boraverar edi. Yaxshi Umid burni bilan Yangi Zelandiya yonida bunday muzlarni ko'plab uchratish mumkin, lekin aslida bu muzlar iliq suvda yuvilib ko'chib ketgan kichkina muz tog'lari bo'lib, ularning ko'pchiligi Atlantika yoki Tinch okean suvlarida tezda erib ketadi.

Janubiy flotiliyaning eng yaxshi dengizchi hamda eng usta garpunchisi kapitan Gul qo'l ostidagi «Piligrim» kemasida beshta tajribali matros bilan bitta shogird matros bor edi. Kit oviga bu kamlik qilar edi, chunki kit ovlashda qayiqlarda yurib ish qilish hamda ovlangan kitlarni saranjomlab olish uchun ko'p kishi kerak bo'lar edi. Ammo barcha boshqa kema xo'jayinlari singari Jems Ueldon ham kemani boshqarish bilangina band bo'ladigan

kishilarni San-Fransiskodan tanlab olish qulayroq deb hisoblardi. Yangi Zelandiyada yerlik xalq o'rtasida hamda har xil millatdan bo'lgan qochoqlar orasida bir mavsumlik ishga yollanishga tayyor bo'lgan usta garpunchilar ham, chaqqon matroslar ham juda ko'p edi. Ish mavsumi tugagandan keyin hisob-kitob qilib, ularga javob berib yuborardilar, ular sohilda yanagi yilda kit ovlash uchun keladigan kemalarni poylab yotar edilar. Bu hol kema xo'jayinlariga komandaga to'lanadigan maoshdan ancha-muncha pulni tejab, baliq ovlash kasbining daromadini oshirishga imkon berar edi.

Jems Ueldon ham «Piligrim»ni safarga chiqarayotganda xuddi ana shunday qildi.

Bu kema janubiy qutb doirasi yonida kit ovlashni endigina tugatgan edi, lekin uning tryumida kit mo'ylovini joylashtirish uchun hali bo'sh joylari ko'p va baliq moyi soladigan bo'sh bochkalari ham anchagina edi. O'sha vaqtlardayoq kit ovlash kasbi anchagina qiyinlashib qolgan edi, odamlar ularni behisob ko'p qirayotganligidan, kitlar kamdan-kam uchrar edi. Asl kitlar tugab bormoqda edi, shuning uchun ham ovchilar ola kitlarni¹ ovlay boshlagandilar, bu ov esa juda xatarli edi.

«Piligrim»ning bu yil omadi yurishmadi. Yanvar oyining boshlarida, ya'ni Avstraliya tomonlaridagi yozning² eng qizg'in paytida, ovchilik mavsumi tamomlanishidan ancha burun, kapitan Gul ov qilinadigan joyni tashlab ketishga majbur bo'ldi. Kemaga yollangan matroslar ishlashdan bosh tortdilar, shuning uchun kapitan Gul ularga javob bermay iloji yo'q edi.

«Piligrim» shimoli-g'arb tomonga safar qilib, 15-yanvar kuni Yangi Zelandiya shimoliy orolining sharqiy qirg'og'idagi Oklend portiga yetib keldi. Bu yerga kelgach, kapitan kit ovlash mavsumi uchun yollangan matroslarni ishdan bo'shatib yubordi.

¹ *Asl kit* — sanoat uchun qimmatli xomashyo sanalgan baliq moyi bilan baliq mo'ylovi beradi. Kit mo'ylovi — muguz plastinkasidan har xil buyumlar yasaladi. Ola kitlar faqat baliq moyigina beradi, ularning mo'ylovi kalta bo'ladi.

² Janubiy yarim sharda yoz oylari Shimoliy yarim sharning qish oylarida o'tadi.

«Piligrim»ning doimiy komandasi juda xafa edi: chunki kemada kam deganda ikki yuz bochka baliq moyi yetishmas edi. Ovchilikning natijasi hech qachon bunchalik yomon bo'lmagan edi.

Hammadan ham kapitan Gul qattiq xafa edi. Bu hol uning mashhur kit ovchisi degan shuhratiga isnod keltirar, shuning uchun u ovning muvaffaqiyatsiz chiqishiga sabab bo'lgan dangasa tekinxo'rlarni so'kkani-so'kkan edi.

U Oklendda yangi matroslar yollamoqchi bo'lib behuda urindi, chunki hamma matroslarni boshqa kit ovlovchi kemalar ishga olib qo'ygan edi. Shunday qilib, «Piligrim» kemasini ov o'ljalari bilan to'lg'azish kerak degan fikrdan voz kechishga to'g'ri keldi. Kapitan Gul, Oklenddan jo'nab ketaman, deb turgan paytda, yo'lovchilar kelib qolib, undan o'zlarini kemaga olishni iltimos qildilar. Kapitan «yo'q» deyolmadi.

Shu vaqtda «Piligrim» kemasi xo'jayinining xotini missis Ueldon, uning yaqinda besh yoshga to'lgan o'g'li Jek va xotining Benedikt degan tog'asi Oklendda edilar. Ular bu yerga, ba'zan savdo-sotiq ishlari yuzasidan Yangi Zelandiyaga qatnab turuvchi Jems Ueldon bilan birga kelishgan va yana birga San-Fransiskoga qaytib ketmoqchi bo'lishgan edi. Biroq endi jo'nab ketamiz deb turganlarida, ularning o'g'ilchasi Jek betob bo'lib qoldi. Jems Ueldonning esa Amerikada juda zarur bo'lgan ishlari bor edi, shuning uchun u xotini, kasal o'g'li va Benediktni Oklendda qoldirib, o'zi jo'nab ketgan edi.

Oradan uch oy vaqt o'tdi, bu judolik bechora missis Ueldonga juda og'ir tuyuldi. Kichkina Jek sog'aygach, missis Ueldon safar hozirligini ko'ra boshladi. Xuddi o'sha mahalda «Piligrim» Oklend portiga kelib qoldi.

U zamonlarda hali Oklend bilan Kaliforniya o'rtasida to'g'ri yo'l yo'q edi. Missis Ueldon avval Avstraliyaga borishi, unda «Oltin asr» shirkatining okeanlar orqali yo'lovchilar tashiydigan paroxodiga tushib, Melburndan Panama bo'yniga kelishi va undan Kaliforniyaga boradigan amerika paroxodini kutib turishi kerak edi.

Yosh bola bilan safar qiluvchi ayollarga bunday yo'l juda sermashaqqat edi, chunki bir necha joyda paroxoddan

paroxodga o'tish, paroxodlarni kutish kerak bo'lardi. Shuning uchun missis Ueldon «Piligrim» kemasining kelganini bilgani hamon o'zi bilan birga Jek, tog'asi Benedikt va Jekning enagasi — negr kampir — Nanni San-Fransiskoga olib ketishini kapitan Guldan iltimos qildi. Negr kampir Nan missis Ueldonning o'zini ham boqib katta qilgan edi.

Yelkanli kemada uch yarim ming le keladigan yo'lni bosish hazil gap emas! Ammo kapitan Gulning kemasi doimo tappa-taxt, beshikast bo'lib, safar uchun ob-havo ham bop edi.

Kapitan Gul rozi bo'ldi. U o'z kayutasini darrov yo'lovchi xonimga bo'shatib berdi. Kapitan Gul, qirq-ellik kunga cho'ziladigan safar vaqtida missis Ueldon kit ovlovchi kema-dagi jamiki imkoniyatlardan foydalansin, deb o'yladi.

Shunday qilib, «Piligrim»da safar qilish missis Ueldon uchun ancha qulay edi. Ammo kema-dagi yuklarni bo'shatish uchun to'g'ri yo'ldan bir oz chetroqda bo'lgan Chili sohilidagi Valparaisoda to'xtab o'tishi kerak edi. Biroq Valparaisodan to San-Fransiskoga qadar yo'l-yo'lakay esgan shamol bilan Amerika sohili bo'ylab bemalol ketilaverardi.

Eri bilan uzoq safarlarda yurib, qiyinchiliklarga ko'nikib qolgan dovyurak missis Ueldon dengizdan sira qo'rqmas edi. U o'ttiz yoshlarga kirgan bo'lib, salomatligi ham juda joyida edi. U kapitan Gulning ajoyib dengizchiligini, «Piligrim» esa ishonchli kema ekanligini yaxshi bilar edi. Shuning uchun qulay payt kelganda foydalanib qolish kerak edi. Shu sababdan missis Ueldon bu kichkinagina kemada safar qilishga qaror berdi. Turgan gapki, tog'asi Benedikt ham u bilan birga jo'nashi kerak edi.

Tog'asi ellik yoshlarga borgan edi. Shuncha yoshga borganligiga qaramasdan, uning o'zini uyan yolg'iz chiqarib bo'lmas edi. Novcha, paxmoq sochli, tilla ko'zoynak taqqan oriqqina Benedikt tog'a baayni asl olimga o'xshar edi. Umrining oxirigacha bolatabiat bo'lib yashash bu yuvosh kishining peshanasiga yozib qo'yilgan bo'lsa kerak.

Uydagilargina emas, begona odamlar ham bu kishini «Benedikt tog'a» deyishardi; yuvoshligi uchun hamma uni o'ziga yaqin ko'rar edi. Benedikt tog'a o'zining haddan tashqari uzun

qo'l va oyoqlarini qo'yarga joy topolmasdi; bunaqangi epsiz va shalpaygan odamni qidirib topish qiyin ish edi, ayniqsa, u turmushda uchraydigan eng oddiy masalalarni yechish to'g'ri kelganda ojiz qolar edi.

Uni tevaragidagi kishilar uchun oshiqcha bir yuk deb ham aytib bo'lmaydi, ammo o'zining allaqanday beo'xshovligidan o'zi ham xijolatda, boshqalar ham xijolatda edi. Shunday bo'lsa ham o'zi kamtar, yuvosh, har narsaga moyil, issiq va sovuqqa chidamli odam edi, agar unga ovqat berish esdan chiqib qolguday bo'lsa, kun bo'yi hech narsa yemasdan ham, ichmasdan ham o'tiraverardi.

Benedikt tog'ani inson zotidan ko'ra, ko'proq o'simlik zotiga o'xshatsa bo'lardi. U xuddi bargsiz va mevasiz daraxtga, yo'lovchini soyasidan bahramand qila olmaydigan, uni rizqlantira olmaydigan daraxtga o'xshar edi.

Biroq ko'ngli juda yumshoq odam edi. Shunday zaif tomonlari borligiga qaramasdan, ehtimolki, o'sha zaif tomonlari uchun ham, ishqilib, hamma uni yaxshi ko'rar edi. Missis Ueldon unga xuddi o'z o'g'lidek, kichkina Jekning akasidek qarar edi.

Ammo, shuni ham aytish kerakki, Benedikt tog'a bekorchilikni yoqtiradigan odam emas edi, aksincha, u juda mehnatkash odam edi. Uning birdan-bir ishqiy tushgan narsasi tabiatshunoslik bo'lib, o'zining butun umrini shunga bag'ishlagan edi.

«Tabiatshunoslik» degan so'z keng ma'noni bildiradi. Ma'lumki, bu so'zning ma'nosi ko'p: u zoologiya, botanika, mineralogiya va geologiya fanlarini o'z ichiga oladi. Ammo Benedikt tog'a botanika olimi ham emas, mineralogiya olimi ham emas, geologiya olimi ham emas edi.

U avvalo tahlil, keyin sintez qilib har qanday hayvonni tiklashga qodir bo'lgan keng bilimli, hayvonot olimi — yangi dunyoning Kyuyvesimidi?³ Butun hayvonlar olamini Kyuyve

³Jorj Kyuyve (1769-1832) — mashhur fransuz tabiatshunosi. Hayvonlarni qazib, tekshirib shuhrat qozongan; Kyuyve butun hayvonlar olamini to'rtta yirik bo'lakka bo'lib, ularning har biriga «tip» deb nom bergan.

to'rt tipga bo'lgan; chunonchi: umurtqalilar, yumshoq tanlilar. bo'g'inlilar va shu'lalilar. — Benedikt tog'a o'zining umrini ana shu tiplarni o'rganishga bag'ishladimikin? — Yo bu soddadil va serharakat olim o'sha to'rtta tiplarga qarashli turkumlar, kenja turkumlar, oilalar, kenja oilalar, urug' va turlarni o'rgandimikin?

Yo'q!

Benedikt tog'a balki umurtqalilarni, ya'ni sut emizuvchilar, parrandalar, sudraluvchilar yoki boshqalarni o'rganish bilan mashg'ul bo'lgandir?

Aslo!

Ehtimol, u, yumshoq tanlilarni tekshirayotgandir? Balki u bosh-oyoqlilar bilan qurtlarning sirini ochayotgandir?

Unday ham emas!

Demak, u yarim kechagacha kerosin chiroq yoqib o'tirib, meduzalar, poliplar, igna tanlilar, shu'lalilarning oddiy va boshqa turlarini tekshirish bilan ovora ekan-da?

To'g'risini aytish kerak, Benedikt tog'aning diqqatini tortayotgan narsa shu'lalilar emas edi.

Endi butun hayvonot olami ichida faqatgina bo'g'inlilar qoldi, demak, Benedikt tog'aning butun diqqatini ana shu bo'g'inlilar tortgan. Ammo buni ham aniqlash kerak bo'ladi.

Bo'g'inlilar olti turkumga bo'linadi: hasharotlar, ko'p oyoqlilar, o'rgimchaksimonlar, qisqichbaqasimonlar, mo'rt oyoqli va halqali chuvalchanglar. To'g'risini aytganda, Benedikt tog'a yer chuvalchangini zulukdan, uy o'rgimchagini soxta chayondan, dengiz qisqichbaqasini oddiy qisqichbaqadan yoki kivyakni mingoyoqdan ajrata olmas edi.

Bo'lmasa Benedikt tog'a kim bo'ldi?

Eng oddiy entomolog⁴ edi!

Bunga esa, entomologiya — tabiiyot fanining bir qismi, barcha bo'g'inlilar to'g'risidagi qismi, deb e'tiroz qilishlari mumkin. Umuman olganda, bu to'g'ri. Ammo, odatda «entomologiya» degan so'zning ma'nosi torroq. Bu so'z

⁴Entomolog — hasharotlar to'g'risidagi fan olimi.

faqatgina hasharotlar, ya'ni «gavdalari bosh, ko'krak va qorindan iborat bo'lib, bir juft mo'ylovi, ko'kragida uch juft oyog'i va aksari ikki juft qanoti bor bo'lgan «bo'g'in oyoqli umurtqasizlar» to'g'risidagi fanni bildiradi.

Shunday qilib, butun umrini hasharotlarni tekshirish ishiga bag'ishlagan Benedikt tog'a entomolog edi.

Ammo, shunga qarab, Benedikt tog'aning qiladigan ishi yo'q edi, deb o'ylamanglar. Bu bo'limning o'zi o'n turkumga bo'linadi:

1-turkum— to'g'ri qanotlilar (masalan: suvaraklar, chigirtkalar, chirildoqlar va hokazo).

2-turkum— to'r qanotlilar (chumolilar, so'zanaklar).

3-turkum— parda qanotlilar (asalarilar, arilar, chumolilar).

4-turkum— (kapalaklar toifasi).

5-turkum— qandalalar (saratonlar, o'simlik bitlari, kanalar).

6-turkum— qo'ng'izlar (tillaqo'ng'izlar, sassiqqo'ng'izlar).

7-turkum— ikki qanotlilar (chivinlar, iskabtoparlar, pashshalar).

8-turkum— yelpig'ichsimonlar (stilops yoki mo'ylovlilar).

9-turkum— tekinox'rlar (bitlar).

10-turkum— tuban hasharotlar (tangasimonlar).

Ammo bulardan bir qo'ng'izlarning o'zigina eng kamida o'ttiz ming xil, ikki qanotlilar esa oltmish ming xil bo'ladi⁵, shuning uchun Benedikt tog'aning ishi boshidan oshib yotardi, desa bo'ladi.

U butun umrini, jamiki vaqtini faqat entomologiya faniga bag'ishlagandi: kunduz kunlarinigina emas, hatto kechalarini ham entomologiyaga berardi, hatto tushida ham faqatgina o'sha hasharotlarni ko'rib chiqar edi. Pidjagining yeng qaytarmalariga, yoqasiga, etaklariga va shlyapasiga sanchib qo'yilgan to'g'nag'ichlarning hisobi yo'q. Benedikt tog'a shahar atrofidagi dalalarga qilgan safaridan qaytib kelganida, uning

⁵ Muallif tomonidan keltirilgan «turkumlar» soni, ya'ni hasharot xillarining soni unchalik ko'p emas. Hozir bir millionga yaqin har xil hasharotlar borligi ma'lum, shu jumladan, ikki yuz mingdan ortiq har xil qo'ng'izlar bor.

shlyapasi har xil hasharotlar bilan to'lib-toshib ketgan bo'lar edi. Bu hasharotlar qalpog'ining tashqari tomoniga ham, ichkari tomoniga ham to'g'nag'ich bilan sanchilib qo'yilar edi.

Bu devona olimning qiyofasini yana ham to'la-to'kis tasvirlab berish uchun shuni ham aytish kerakki, uning mister va missis Ueldonlar bilan Yangi Zelandiyaga borishidan muddaoisi yangi hasharotlar topib, entomologiya faniga yangilik qo'shish ishtiyoqini bir oz qanoatlantirish edi. Yangi Zelandiyada u juda siyrak uchraydigan yangi-yangi hasharotlar topdi. Shuning uchun ham Benedikt tog'a, bu qimmatli narsalarni o'z uyidagi hasharotlar kolleksiyasiga eltib, xillab qo'shib qo'yish uchun San-Fransiskoga qaytishga juda oshiqar edi.

Missis Ueldon o'g'ilchasi bilan «Piligrim»da uyiga qaytayotgan ekan, muqarrar, Benedikt tog'a ham ular bilan birga ketishi kerak edi.

Missis Ueldon biror xavf-xatar yuz berib qolgudek bo'lsa, Benedikt tog'aning yordam qilishiga umid bog'lamas edi. Shu bilan birga hozir missis Ueldon yilning shu faslida tinch bo'ladigan dengizda va ishonchli kapitanning qo'l ostidagi kemada bemalol sayohat qilishi mumkin edi.

«Piligrim» kemasi Oklendda uch kun turdi. Shu kunlar ichida missis Ueldon yo'l hozirliklarini batamom ko'rib bo'ldi. U juda shoshilar va kemanding kutdirib qo'ymaslikka harakat qilar edi. Missis Ueldon shu yerlik xizmatkoriga javob berib yuborib, 22-yanvar kuni Jek, Benedikt tog'a va keksa negr kampir Nan bilan hammalari «Piligrim»ga chiqishdi.

Benedikt tog'a o'zining qadrdon jonivorlarini qayish bilan bo'yniga osib yuradigan tunuka qutichasiga avaylab joylashtirdi. Aytmoqchi, uning hasharotlar kolleksiyasi orasida ko'zlari kallasining ustida bo'lgan bir dona qattiq qanotli yirtqich qo'ng'iz ham bor edi. O'sha vaqtga qadar, bunday qo'ng'izlar toifasi faqat Yangi Kaledoniyadagina bo'ladi, deb o'ylar edilar. Benedikt tog'aga Yangi Zelandiyaning yerlik aholisi maorilar tomonidan «katipo» deb nom berilgan va bir chaqishda odamni o'ldiradigan zaharli o'rgimchaklardan bittasini olib ketishni taklif qilishgan edi. Ammo bu o'rgimchak hasharot bo'lmagani

va o'rgimchaksimonlar toifasiga mansub bo'lgani uchun bizning olimimiz unga sirayam qiziqmadi. Shu sababdan Benedikt tog'a uni olishni o'ziga ep ko'rmadi. U o'z kolleksiyasining eng qimmatli hasharoti deb, haligi Yangi Zelandiya yirtqich qo'ng'izini hisoblar edi.

Benedikt tog'a pulni ayamadan o'zining hasharotlar kolleksiyasini sug'urta qildirib ham qo'ydi. Uning uchun bu hasharotlar kolleksiyasi «Piligrim» tryumidagi jamiki kit moyi bilan mo'ylovidan ham qimmatliroq edi.

Missis Ueldon bilan uning hamrohlarini kemaga chiqib olganlaridan keyin kapitan Gul ularning oldiga kelib, bunday dedi:

— Missis Ueldon, «Piligrim» kemasida okean orqali safar qilishning butun mas'uliyatini, albatta, o'z gardaningizga olarsiz deyman?

— Shuni ham so'rab o'tiribsiz-a, kapitan Gul.

— Ha, shunday deyishga majburman, chunki men mister Ueldondan bu to'g'rida hech qanday ko'rsatma olganim yo'q. Bu — birinchidan. Ikkinchi tomondan, shuning uchun aytayotirmanki, albatta, xavfsizlik jihatidan shxuna-brig yo'lovchilar tashish uchun maxsus ishlangan paketbot kemalari bilan tenglasha olmaydi.

— O'zingiz qanday o'ylaysiz, mister Gul, bordi-yu, erim shu yerda bo'lganida, u men va o'g'limiz bilan «Piligrim»da mana shu xilda safarga chiqishga jur'at qila olarmidi?

— Ha, hech shak-shubhasiz! — deb javob qaytardi kapitan. — Men o'zim ham hech bir o'ylabnetib turmasdan butun oilamni «Piligrim»ga olgan bo'lardim. Garchi bu yilgi mavsumda ovimizning mazasi bo'lmagan bo'lsa ham, ammo «Piligrim» ajoyib kema. Ko'p yillardan beri o'zining ishonchli kemasiga qo'mondonlik qilib kelgan har qanday dengizchi singari, o'z kemamga mening ham ishonchim zo'r. Sizga bu savolni berishdan maqsadim shu ediki, missis Ueldon, birinchidan, ko'nglim tinch bo'lsin dedim, so'ngra, sizning tabiatingizga yarasha sharoit tug'dirish imkoniyati bo'lmagani uchun meni avf etishingizni yana bir karra iltimos qilmoqchi edim.

— Agar butun gap faqat o'sha sharoitlarga bog'liq bo'ladigan bo'lsa, kapitan Gul, men uchun buning hech qanday ahamiyati yo'q. Men unaqa, joy tor, ovqatning mazasi yo'q deb, hadeb kapitanga xarxasha qilaveradigan injiq yo'lovchilardan emasman.

Missis Ueldon qo'lidan ushlab turgan kichkina o'g'ilchasi Jekka bir ko'z tashlab oldi-da, gapini shunday tamomladi:

— Demak, oq yo'l tilayman, kapitan!

Kapitan Gul o'sha zahotiyoyq langarni ko'tarishga buyruq berdi. Birpasdan keyin «Piligrim» kemasi yelkanlarini ko'tarib Oklend portidan chiqdi-da, Amerika sohiliga qarab yo'l oldi.

Ammo uch kun yo'l bosgandan keyin sharq tomondan qattiq shamol esib qoldi, shu sababdan shamolga qarshi suzish uchun kemani boshqa tomonga burishga to'g'ri keldi. Shuning uchun 2-fevral kuni kirganda «Piligrim» kemasi o'z kapitanining mo'ljalidan chiqib ketdi va janubiy kenglikka borib qoldi. Chetdan qaraganda, kapitan o'z kemasini to'g'ri yo'l bilan Yangi Dunyoning g'arbiy sohiliga qarab emas, Gorn burnidan aylanib o'tishni mo'ljallab haydab ketayotgan ekan, deb o'ylash mumkin edi.

Ikkinchi bob

DIK SEND

Havo yaxshi edi, to'g'ri yo'ldan bir oz chetga chiqib ketilganligini e'tiborga olmaganda, safar juda yaxshi davom etmoqda edi. Missis Ueldon kapitan Gulning kemaning quyruq tomonidagi shinamgina kayutasiga joylashib oldi. Kemada eng yaxshi kayuta shu edi. Joy tor bo'lsa-da, Jek bilan Nan kampir ham o'sha yerga joylashishdi. Benedikt tog'aga yondagi kichkinagina bir hujrani berishdi. Kapitan Gul esa o'zining yordamchisi uchun tayyorlangan kema burnidagi kayutaga o'tdi. Pulni tejash maqsadida «Piligrim» komandasining soni to'ldirilmagan, kapitan esa yordamchisiz ish ko'rar edi.

Kema komandasidagi beshta mohir va tajribakor matros juda inoq va hamjihat yashar edilar. Bu kishilar mana shu bilan

to'rtinchi ov mavsumida birga edilar. Matroslarning hammasi ham Kaliforniya shtatidan bo'lib, bir-birlari bilan ko'pdan beri tanish edilar.

Kemada faqat bir kishi amerikalik emas edi. «Piligrim»da kok (oshpaz) vazifasini o'tovchi Negro degan kishi Portugaliyada tug'ilgan bo'lsa-da, lekin u ham inglizchani yaxshi bilar edi. Kema Oklendda turgan mahalda avvalgi oshpaz qochib ketganidan keyin, Negro o'zini kemaga oshpaz qilib olishlarini iltimos qildi. Ko'rinishda qovog'i soliq va kamgap bo'lgan bu odam o'zini boshqalardan bir chetda olib yursa ham, lekin o'z ishini yaxshi bilar edi. Uni ishga olgan kapitan Gul yanglishmaganga o'xshaydi: chunki «Piligrim»da xizmat qilgan davrida Negro dakki eshitadigan hech qanday ish qilmadi.

Ammo shunga qaramay, kapitan Gul yangi oshpazning o'tmishi haqida biror ma'lumot olishga ulgurolmaganiga juda achinar edi. Portugaliyalikning tashqi qiyofasi va ayniqsa uning ko'zlarini jovdiratib qarashlari kapitanga unchalik yoqmas edi. Kit ovlaydigan mittigina tor kemada har bir kishi hisobda turishi lozim, shuning uchun ham biror notanish kishini kemaga olishdan ilgari uning o'tmish hayotini tekshirib bilish zarur.

Negoro qirq yoshlarga borgan edi. Qotma, juda chaqqon, qora soch va qoracha yuzli bu kishining bo'yi baland bo'lmas-da, juda baquvvat odamday ko'rinar edi. Uning ma'lumoti qanday ekan? Ba'zi-ba'zida og'zidan chiqib ketadigan so'zlariga qaraganda, ma'lumoti ham bo'lsa kerak. Negro o'zining o'tmishi va oilasi to'g'risida hech qachon og'iz ochmasdi. Uning «Piligrim»ga xizmatga kirganga qadar qayerda yashaganini va nima ish qilganini hech kim bilmasdi. Uning kelgusida maqsadi nimaligi haqida ham hech kim hech narsa bilmas edi. «Piligrim»-dagilar uning Valparaisoda sohilga tushib qolish niyatida ekanligini bilardilar, xolos.

Negoro dengizchi bo'lmagan bo'lsa kerak. Buning ustiga kemedagi matroslar, aksari umrini dengizda suzib o'tkazgan boshqa koklarga qaraganda, dengiz ishlarini kam tushunayotganini bilib oldilar. Biroq u dengiz kasali bilan og'rimasdi, bu esa kema oshpazi uchun juda katta fazilat edi.

Negoro hadeganda kema sahniga chiqavermasdi. U kun bo'yi ko'pgina joyini plita egallab yotgan torgina kambuzda band edi. Qorong'i tushishi bilan u plitadagi o'tni o'chirib, kemanding burnidagi o'z hujrasiga kirib yotar edi. U yerda birpasda dang qotib uxlab qolar edi.

«Pilgrim»da beshta eski matrosdan tashqari, yana shu yili ishga olingan yoshgina bir matros ham bor edi.

Bu yosh matrosning ota-onasi kim ekanligi noma'lum edi, chunki uni chaqaloqlik vaqtida birovlarning eshigi oldidan topib olishgan va keyin tarbiyaxonada boqib o'stirilgandi. U yigitchaning oti Dik Send bo'lib, Nyu-York shtatida yoki Nyu-York shahrining o'zida tug'ilgan bo'lsa kerak.

Bu bolani topib olib tarbiyaxonaga topshiruvchi rahmdil kishining oti Richard bo'lgani sababidan, buni qisqartirib, unga Dik nomini berishgan. Uning familiyasini Send⁶ deb qo'yishgan, chunki uning topilgan joyi Gudzon daryosining Nyu-York portiga kelib quyiladigan joyi Qum tili — Sendi-Guk deb yuritilar edi.

Dik Send o'rta bo'yli, baquvvat, qora soch bir yigit bo'lib, ko'm-ko'k ko'zlari uning hadsiz irodali bir kimsa ekanligidan darak berardi. Dengizchining og'ir ishi uni kelgusidagi turmush qiyinchiliklariga bardoshli bo'lishga o'rgatdi. Uning oqilona chehrasida g'ayrat nafasi urib turar edi. Uning qiyofasi dovyurak odamninggina emas, hatto qahramon bir odamning qiyofasiga o'xshar edi.

U o'n besh yoshidayoq biron ishni niyat qilishga va qilgan niyatini oxirigacha yetkazishga qodir bir kimsa edi. Dik aksari tengqurlariga o'xshab hadeb gapiraverishni va har xil qiliqlar qilishni yoqtirmasdi. Boshqa bolalar hali o'z kelajagi haqida o'ylashga qodir ham bo'lmagan bir yoshda, Dik o'z qismati haqida o'ylar va kelgusida albatta «odam bo'laman» deb ahd qilgan edi.

Dik bu maqsadiga erishdi ham: uning tengqurlari hali bola bo'lgan paytda, u katta kishi bo'lib qolgan edi. Dik singari

⁶Send — inglizcha: qum.

chaqqon, serharakat va baquvvat odamlarni ikkita o'ng qo'l va ikkita chap oyoq bilan tug'ilgan deyish mumkin; bunday kishilar nimaiki ish qilmasinlar — uddasidan chiqadilar, kim bilan birga yurmasinlar — baravar qadam tashlab keta oladilar.

Dik tarbiyaxonada o'sgan deb yuqorida aytib o'tilgandi. U to'rt yoshidayoq o'qishga o'rgandi. Sakkiz yoshida u janubiy mamlakatlarga qatnaydigan kemaga yunga bo'lib kirdi: u yoshligidayoq dengizga ishqiboz edi.

Kemada u dengizchilik hunarini o'rgana boshladi. Kemadagi ofitserlar bu tirishqoq bolaga yaxshi muomala qildilar va uning mashg'ulotiga astoydil yordam berdilar.

Mehnat qilish hayotning qonuni ekanligini, faqat peshana teri to'kib non topish mumkinligini yoshligidanoq tushungan odamgina qahramonlik ko'rsatishga qodir bo'ladi; chunki unda buning uchun har bir kun va har bir soatda iroda va kuch topiladi.

Dik xizmat qilgan kemaga qo'mondonlik qiluvchi kapitan Gul bu qobiliyatli shogirdga e'tibor bera boshladi. Jasur kapitan bu dadil bolani yoqtirib qoldi. San-Fransiskoga qaytganda, uning to'g'risida kemalar xo'jayiniga gapirib berdi. Jems Ueldon bolaning kelajagiga qiziqib, uni boshlang'ich maktabga o'qishga berdi va o'qishni bitirib olishiga yordam qildi.

Dik havas bilan o'qidi, u ayniqsa geografiya bilan sayohatlar tarixiga juda ko'ngil qo'ydi; maktabda oliy matematika bilan navigatsiya⁷ nazariyasini o'qitmaganliklariga juda-juda achinar edi. Maktabni tamomlagandan keyin Dik Ueldonning kit ovlovchi kemasiga matros bo'lib kirdi. Dik uzoq sayohat qilish kabi kit ovlashdek kattakon kasb ham asl dengizchi tayyorlash uchun ko'p foydali bir ish ekanligini tushunardi. Har qanday tasodifiy voqealarga uchraydigan dengizchilik hunarini o'rganayotgan yosh o'smir uchun kit ovlovchi kemada xizmat qilish eng yaxshi tajriba edi. Shu bilan birga, bu «Pilgrim» kemasiga o'zining homiysi kapitan Gul qo'mondonlik qilar edi.

⁷*Navigatsiya* — kema haydash to'g'risida bahs etadigan fanning bir bo'limi.

Shunday qilib, yosh matros uchun eng yaxshi sharoitlar mavjud edi.

Dik unga ko'p yaxshiliklar qilgan Ueldonlar oilasini samimiy yaxshi ko'rganligi haqida gapirib o'tirishning hojati bormikin? Missis Ueldon o'g'ilchasi bilan «Piligrim»da sayohat qilmoqchi bo'lgani to'g'risidagi xabarni eshitgandan keyin suyunganidan Dikning og'zi qulog'iga yetdi. Keyingi yillar ichida u missis Ueldonni o'z onasiday, Jekni esa ukasiday yaxshi ko'rar edi.

Missis Ueldon ham Dikka bemalol ishonaverish mumkinligini juda yaxshi bilar edi. U kichkina Jekni unga jon-dili bilan ishonib topshirib qo'yardi. Jek ham «akasi» yaxshi ko'rishini bilib, Dikning pinjiga kirgani kirgan edi.

Havo ochiq paytda, hamma yelkanlarni yozib ochiq dengizda suzayotganda, matroslarning bo'sh vaqti ko'p bo'lardi. Dik o'zining hamma bo'sh vaqtlarini doim kichkina Jek bilan birga o'tkazardi. Dik bolaga har xil ermaklar topib berar va dengizchilik ishidagi turli qiziq narsalarni ko'rsatar edi.

Missis Ueldon Jekning baland machta ustuniga o'rmalab chiqayotganini va yelkanlar orasidagi arqonlardan kemaga o'qday otilib tushayotganini hech qo'rqmasdan tomosha qilib turar edi. Besh yashar Jekning kuchsiz qo'llari tolib qolguday bo'lsa, unga yordam berish uchun Dik Send doim uning yonida tayyor turardi. Endigina og'ir kasaldan tuzalgan bolaga ochiq havoda o'ynash foydali edi. Dengiz shabadasida o'ynash va har kuni gimnastika qilish natijasida bola ilgarigi holiga keldi va oqargan yuzlariga qizillik yugurdi.

Yangi Zelandiyadan Amerikaga qilingan safar ana shunday sharoitda o'tmoqda edi. Agar sharq tomondan shamolesmaganida. «Piligrim» kemasi komandasi bilan yo'lovchilarning norozi bo'lishi uchun bo'lak hech qanday sabab yo'q desa bo'lardi.

Ammo shamolning ro'paradan esishi kapitan Gulga sira yoqmasdi. U kemani hadeb oldinga haydab bora olmasdi. Bundan tashqari kapitan Gul yo'lda tinch Kozeroz tropigiga tushib qolib, kemaning uzoq vaqt to'xtalib qolishi mumkinligidan xavotirlanar edi; ekvatoridan esayotgan shamol oqimi kemani g'arb tomonga surib ketishi mumkinligi to'g'risida gapirib o'tirmasa ham bo'ladi.

Safarning cho'zilib ketganiga o'zining aybdor emasligini bilsa ham, kapitan Gul, ayniqsa, missis Ueldon to'g'risida tashvish tortar edi. Mabodo hozir «Piligrim» yonidan Amerikaga ketayotgan biron okean paroxodi o'tib qolguday bo'lsa, kapitan Gul missis Ueldonna o'sha paroxodga o'tishga albatta ko'ndirgan bo'lar edi. Ammo, baxtga qarshi, «Piligrim» shunday joyda ediki, Amerikaga boradigan paroxodlarning bu joydan o'tishiga hech qanday umid yo'q edi. Chunki u vaqtlarda Avstraliya bilan Yangi Dunyo o'rtasida kemalar hozirgidek ko'p qatnamas edi.

Kapitan Gul havoning o'zgarishini kutishga majbur bo'ldi. Ammo bu dengiz sayohatini hech narsa ham o'zgartira olmaydiganday tuyular edi.

Biroq 2-fevral kuni, kema shu hikoyaning boshida aytib o'tilgan joyga kelganda, kutilmagan bir voqea yuz berdi.

O'sha kuni havo ochiq, quyosh nur sochmoqda edi. Ertalab soat to'qqizlarda Dik Send bilan Jek bizan-machtaning reyasi ustiga chiqib oldilar: bu yerdan ular kemanding palubasini va mavj urayotgan dengiz to'lqinlarini tomosha qilib o'tirar edilar. Ularning orqa tomonidagi grot-machtaga yonboshlatibroq tortilgan pastki yelkan-grot ufqning ancha joyini berkitib turar edi. Ularning oldidagi bushpirtga tortilgan yelkanlar — kliver bilan staksel xuddi qanotday yoyilib turardi. Oyoqlari tagida dumaloq bo'lib ochilib turgan fok yelkani, tepasida esa fokmarsel yelkani shamoldan yoyilib yotar edi. Kema shamolga mumkin qadar ko'proq qaratilar edi.

Dik Send hamma joyiga baravar yuk ortilgan «Piligrim» shtirbortga bir oz qiyshaysa ham, nima uchun ag'anamasligini Jekka tushuntirib o'tirgan edi, Jek to'satdan uning so'zini bo'lib:

— Huv anavi nima?.. — deb so'rab qoldi.

— Nima, biron narsa ko'rdingmi, Jek? — deb so'radi-da, Dik Send sakrab o'rnidan turdi.

— Ha, ha! Huv ana! — dedi Jek, qo'lini yelkanlar orasidan dengiz bo'shlig'iga uzatib.

Dik Send, Jek ko'rsatgan tomonga qayrilib qaradi-da:

— Reming chap tarafida, oldinda, shamol esayotgan tomonda bir kema ko'rinyapti! — deb qichqirdi.

Uchinchi bob

FALOKATGA UCHRAGAN KEMA

Dik Sendning hayqirig'i hammani vahimaga solib qo'ydi. Ishdan bo'sh bo'lgan matroslar palubaga otilib chiqishdi. Kapitan Gul ham hujrasidan chiqdi. Missis Ueldon. Nan va hattoki kemanding shtirbortidagi panjaraga suyanib turgan Benedikt tog'a ham — hamma dengizda ko'rinayotgan narsaga astoydil tikilib qaray boshladilar. Faqat Negorogina kambuz joylashgan kichkina hujradan chiqmadi. Tuyqusdan uchragan bu kemaga ular orasida faqat Negorogina qiziqsinmadi.

Bola ko'rib qolgan narsa «Piligrim»dan uch milcha narida, dengiz to'lqinlari orasida chayqalib turar edi.

Matroslardan biri:

— Bu nima bo'ldi ekan? — deb so'rab qoldi.

— Menimcha, sol bo'lsa kerak! — dedi boshqasi.

— Ehtimol, ichida odamlar ham bordir?.. Bechoralar halokatga uchrashgan bo'lsa-ya?.. — dedi missis Ueldon.

— Yaqinroq borsak bilamiz. — dedi kapitan Gul. — Menimcha, bu narsa sol emas, balki ag'darilgan kema bo'lsa kerak...

— Yo'q!.. Bu kattakon dengiz hayvoni! — dedi Benedikt tog'a.

— Sen nima deb o'ylaysan, Dik? — deb so'radi yigitchadan missis Ueldon.

— Men ham kapitan Gulning fikriga qo'shilaman, bu yon tomonga qiyshaygan kema bo'lsa kerak, missis Ueldon. Men hatto kemanding mis kili oftobda yarqirab turganini ham ko'rayotganday bo'lyapman.

— Ha... ha... endi men ham ko'ryapman, — dedi kapitan va rul boshqaruvchiga burilib:

— Shamolga qarshi yur, Bolton, to'ppa-to'g'ri o'sha narsaga qarab haydayver! — deb komanda berdi.

— Xo'p bo'ladi, kapitan! — dedi rul boshqaruvchi.

— Men o'z fikrimda qolaman, — dedi Benedikt tog'a. — Bizning oldimizdagi narsa, hech shakshubhasiz, dengiz hayvoni.

— U holda u mis kit ekan-da, — dedi kapitan Gul, — oftobda yarqirashini qaranglar-a.

— Kit bo'lganda ham, Benedikt tog'a, harholda o'lik kit ekan, — dedi missis Ueldon, — chunki sira qimirlamasdan jim yotipti.

— Nima qipti, jivan, — deb e'tiroz bildirdi bizning qaysar olimimiz, — dengiz ustida uxlab yotgan kitni uchratgan kemalar ozmunchami, axir!

— Bu juda to'g'ri, — dedi kapitan Gul, — lekin harholda bizning oldimizdagi narsa uxlab qolgan kit emas, kema.

— Ko'ramiz-da, — dedi tog'a.

O'rni kelganda shuni aytib o'tish kerakki, Benedikt tog'a kitlarga hech bir qiziqmas edi, u butun shimoliy hamda janubiy muz dengizlaridagi kitlardan bironta nodir hasharotini afzal ko'rar edi.

— O'ngroqqa, Bolton, o'ngroqqa! — deb qichqirdi kapitan Gul rul boshqaruvchiga. — Unga bir kabeltovdan yaqinroq borma. Bizlar-ku unga hech bir zarar yetkazmaymiz-a, ammo u «Piligrim»ni mayib qilsa, ish chatoq bo'ladi. O'ngroqqa yuraver!

Shundan keyin «Piligrim» bir oz o'ngdan yura boshladi.

«Piligrim» falokatga uchragan kemadan bir milcha berida edi. Matroslar yonboshlab qolgan kemaga hadeb tikilishgani tikilishgan edi. Ehtimol, uning omborlarida qimmatli narsalar bordir? Ehtimol, ularni «Piligrim»ga ortib olish mumkin bo'lar? Ma'lumki, g'arq bo'layotgan kemadagi yukni qutqazib olganlik uchun o'sha yukning uchdan bir qismi baravarida mukofot beriladi. Basharti, ombordagi narsalar suv tagida qolib buzilmagan bo'lsa, «Piligrim»dagilar butun bir mavsumlik daromadni bir kunda qoplab olishlari mumkin.

Chorak soatdan keyin «Piligrim» dengiz ustida qalqib turgan narsadan yarim mil berida edi.

Endi hech qanday shak-shubha qolmadi: bu narsa yon tomonga qiyshayib qolgan kema ekan. Uning palubasi qariyb tik turib qolgandi. Takelajdan hech bir asar qolmabdi. Remaning tanasida katta bir teshik ko'rinib turibdi. To'sin hamda ustiga qoqilgan tunukalar o'sha teshik ichiga qayrilib kirib ketibdi.

— Bu kema qandaydir boshqa bir kema bilan urishib ketgan ekan! — deb xitob qildi Dik Send.

— To'g'ri, hech shubhasiz shunday bo'lgan, — deb tasdiqladi uning fikrini kapitan Gul. — Hammadan ham uning o'sha zahotiyoq cho'kib ketmaganiga hayronman. Buni mo'jiza desa bo'ladi!

— Bu bilan urishib ketgan kema undagi hamma odamlarni olib ketgan bo'lsa kerak, — dedi missis Ueldon.

— Ha, shunday bo'lsa kerak, missis Ueldon, — deb javob qaytardi kapitan Gul. — Ammo falokatdan keyin undagi odamlar o'z qayiqclariga tushib jon saqlagan bo'lishlari ham ehtimoldan xoli emas. Afsuski, dengiz hayotida, kemalar urishib ketgan vaqtda, aybdor taraf falokatga uchragan tarafga yordam berish o'rniga, bemalol o'z yo'liga qarab ketavergan hollar ko'p bo'lgan.

— Yo'g'-ey, kapitan! Bu juda insongarchilik doirasidan chiqib ketish bo'ladi-ku!

— Afsuski, shunday hollar juda ko'p bo'ladi, missis Ueldon. Bu kemada bitta ham qayiq qolmaganiga qaraganda, undagi odamlar o'sha qayiqclarga tushib jo'nab qolgan desa bo'ladi. Ehtimol, u bechoralarni duch kelgan biron kema olib ketgan chiqar. Qayiqda bu yerdan quruqlikka yetib olish amrimahol, chunki dengizdagi orollar o'rtasidagi masofa ham, Amerika qit'asi ham juda uzoqda.

— Bu falokatning sirini, qachon bo'lsa-da, bilib bo'larmikan? — deb so'radi missis Ueldon. — Siz nima deb o'ylaysiz, kapitan Gul, u kemada bironta odam qolganmikan?

— Bo'lmasa kerak deyman, missis Ueldon, — deb javob qaytardi kapitan. — Agar odam bo'lsa edi, allaqachon bizni ko'rib biron ishora qilardi. Har holda, biz hozir buni tekshirib ko'ramiz... chaproqqa bur, Bolton, chaproqqa! — deb qichqirdi rul boshqaruvchiga qo'li bilan yo'l ko'rsatib. «Piligrim» halokatga uchragan kemadan atigi uch kabeltov berida edi. Unda odamzod yo'qligiga endi hech qanday shak-shubha qolmagandi.

Birdan Dik Send qo'li bilan ishora qilib, hammadan jim bo'lishni iltimos qildi.

— Eshitinglar! Eshitinglar! — deb xitob qildi u.

Hamma bir narsani sezganday sergak bo'lib quloq soldi.

— Vovillagan ovoz eshitalayotibdi shekilli.

Rostdan ham, haligi qiyshaygan kema tomondan itning vovillagan ovozi eshitar edi. Demak, unda tirik qolgan it bor ekan. Lyuklar berk bo'lganidan chiqolmayotgan bo'lsa kerak. Harholda o'zi ko'rinmas edi.

— Itni qutqazib olish kerak, kapitan! — dedi missis Ueldon.

— Ha... ha... — deb xitob, qildi kichkina Jek. — itni qutqazinglar! Men o'zim boqaman uni... U bizga o'rganib qoladi... Oyi, borib unga bir bo'lak qant obkelay-chi!

— Shoshmagin hali, o'g'lim, — dedi missis Ueldon jilmayib.

— Bechora jonivor ochidan o'layozgandir, qantingdan ko'ra sho'rva ichir.

— Unday bo'lsa, mening sho'rvamni unga bera qol. — dedi Jek. — Men sho'rva ichmasam ham bo'laveradi!

Itning vovillashi esa borgan sari yaqinroqdan eshitila boshladi. Endi kemalar bir-biridan faqat uch yuz fut masofa narida turar edi. Birdaniga kema ustidan kattakon bir itning kallasi ko'rindi. Jonivor qattiq vovillar edi.

— Govik! — deb chaqirdi kapitan botsmanni. — Kemani to'xtatib, suvga qayiq tushiringlar.

— Shoshma, kuchukcha! Shoshma! — deb qichqirardi Jek, it esa unga javoban hadeb vovillar edi.

Matroslar birpasda yelkanlarni tushirdilar, «Piligrim» halokatga uchragan kemadan yarim kabeltov berida to'xtadi.

Suvga tushirilgan qayiq chayqala boshladi. Kapitan Gul, Dik Send va ikkita matros sakrab qayiqqa chiqib olishdi.

It tinimsiz vovillar edi. Lekin u yaqinlashib kelayotgan qayiqqa qarab emas, balki boshqa narsaga vovillaganday ko'rinar edi; u tez-tez bort oldidan g'oyib bo'lib qolardi. Ehtimol, u, falokatga uchragan kemada qolgan yo'lovchilarni yoki matroslarni chaqirayotgandir?

«Nahotki, unda tirik qolgan odamlar bo'lsa?» deb so'radi o'z-o'zidan missis Ueldon.

Qayiq marraga yaqinlashib qoldi.

To'satdan it yana qattiq vovillay boshladi. Ammo u qutqarishga kelayotganlarni tezroq yetib kelishga chaqirib emas, balki boshqa bir narsaga qattiq achchiqlanib vovillar edi.

— Nima balo bo'ldi bu itga? — deb so'radi kapitan Gul kemanding suvga cho'kkan joyida to'xtash uchun uni aylanib o'tayotgan paytda.

Itning jon-jahdi bilan vovillay boshlagani Negoroning kambuzdan chiqib kema burniga o'tgan paytga to'g'ri kelganini na kapitan Gul, na «Pilgrim»da qolgan boshqa kishilar sezdilar.

Nahotki, it kema oshpazini tanigan bo'lsa? Bu — hech aql bovar qilmaydigan hodisa edi.

Harholda, Negoro qattiq vovillayotgan itga bir qaradi-yu, hech ham ajablanmadi, faqat bir lahza xo'mrayib qo'ydi-da, burilib kambuzga kirib ketdi.

Qayiq kemani aylanib o'tdi. Kemaga «Valdek» deb yozilgan ekan.

Kemanding qaysi portga qarashli ekanligi to'g'risida hech qanday belgi yo'q edi. Ammo kemanding shakliga va tuzilishidagi ba'zi bir belgilarga qarab, kapitan Gul uning amerika kemasi ekanligini aniqladi. Dengizchilar buni tezda ajrata olar edilar. Kemanding nomi ham bu taxminni tasdiqlar edi. Besh yuz tonna yuk ko'taradigan bu katta kemanding faqatgina korpusi omon qolgan edi.

«Valdek»ning burun tomonida katta teshik ochilib qolgan — bu teshik kemalar urishib ketganining oqibati edi. Kema qiyshayganligi sababidan teshik suv ustidan besh-olti fut baland chiqib qolgan va shuning uchun «Valdek» cho'kmay qolgan edi.

Kema sahnida odam asari yo'q edi.

It bortdan nari ketdi, qiyshayib qolgan palubadan borib, markaziy lyukka boshini suqib, qattiq vovillay boshladi.

— Kemada itdan bo'lak ham kema egasi borga o'xshaydi, — dedi Dik Send.

— Men ham shunday deb o'ylayman, — dedi kapitan Gul.

Qayiq kemanding yarmi suvga cho'kkan tomonidan suzib borar edi. Kemaga kelib urilgan birinchi katta to'lqinoq «Valdek»ni cho'k tirib yuborishi turgan gap edi.

Kemaning palubasi shipirib qo'yilgandek top-toza edi. Unda pyartnersdan ikki futchu yuqoridan sinib tushgan grotmacha bilan bizan-machtaning siniqlarigina ko'rinib turardi, xolos. Machtalar kemalar urishib ketgan vaqtda yelkan va arqonlari bilan birga dengizga qulab tushgan bo'lsa kerak. Ammo dengizda ko'z ilg'aydigan joyda hech qanday singan parchalar ko'rinmas edi. Demak, «Valdek»ning halokatga uchraganiga ancha kun bo'lgan ekan.

— Kemalar urishib ketganidan keyin odamlar tirik qolganda ham, — dedi kapitan Gul, — ular tashnalik va ochlikdan halok bo'lgan bo'lsalar kerak, chunki kambuzni suv bosib ketipti. Demak, «Valdek»da faqatgina o'liklar yotgan bo'lsa kerak.

— Yo'q! — deb xitob qildi Dik Send. — Yo'q! Bo'lmasam it bunday vovillamasdi. Unda bironta tirik odam bo'lishi kerak.

Dik Send itni chaqirdi. Aqlli jonivor shu ondayoq dengizga tushdi va darmonsiz panjalari bilan qayiqqa qarab zo'rg'a suzib kela boshladi. Itni qayiqqa tortib olganlaridan keyin, u Dik Send uzatgan suxariga emas, o'zini chelakdagi suvga urdi.

— Bechora jonivor chanqab o'layoqzan ekan-da! — deb xitob qildi Dik Send.

Qayiqni qulay joyda to'xtatmoq uchun ular botgan kemadan bir necha fut beriga burildilar. Buni fahmlab qolgan it, o'zini qutqazgan bu odamlar kemaga chiqmasdan jo'nab ketishayotibdi, deb o'ylagan bo'lsa kerak. Dikning etagini tishlab tortib, yana qattiqroq vovillay boshladi.

Itning bu qiliqlari va hurishidan hamma narsa o'z-o'zidan ma'lum bo'ldi.

Qayiq kema yoniga kelib to'xtadi. Matroslar uni kemaga bog'lashdi. Kapitan Gul bilan Dik Send kema palubasiga chiqdilar. Ular emaklab yurib, ikkita siniq machta orasidagi markaziy lyukka zo'rg'a yetib olishdi. It ham ularning ketidan ergashib yurar edi. Keyin ular tryumga tushdilar.

Yarmigacha suv bosgan tryumda hech qanday mol-mato yo'q edi. Kemaning ballasti qum ekan: hozir qum kemaning baktortiga yig'ilib qolipti va o'zining og'irligi bilan kemani bir tomonga qiyshaytirib yuboripti. Qimmatli narsa bordir degan

umidlar puchga chiqdi. Unda qutqazib olinadigan hech narsa yo'q ekan.

— Bu yerda hech kim yo'q, — dedi kapitan Gul.

— Ha, hech kim yo'qqa o'xshaydi, — deb uning gapiga qo'shildi yosh matros, omborning yanada ichkarirog'iga kirarkan.

Ammo palubada qolgan it, bu yoqqa qaranglar, deganday qilib yana vovillay boshladi.

— Bu yerda hech narsa yo'q, yur, yuqoriga chiqaylik! — dedi kapitan Gul.

Ular yana palubaga chiqishdi.

It, mening ketimdan yuringlar, deganday qilib, kemaning quyruq tomoniga, yutga qarab surila boshladi.

Odamlar ham uning ketidan ergashdilar.

Kubrikda besh kishi yotardi, bu besh kishi emas, beshta murda bo'lsa kerak.

Ochiq turgan eshikdan kirayotgan kunduzgi yorug'likda kapitan Gul ularning hammasi negr ekanini ko'rdi.

Hammasining tepasidan bir-bir aylanib chiqqan Dik Sendga u bechoralar hali nafas olayotganday tuyuldi.

— Ularni «Piligrim»ga olib ketamiz, — dedi kapitan Gul.

Qayiqda qolgan matroslarni yordamga chaqirishdi. Ular falokatga uchraganlarni kubrikdan olib chiqdilar.

Bu oson ish emas edi. Lekin bir amallab beshovini ham qayiqqa olib chiqishdi. Ularning hech biri ham hushiga kelmadi. Ammo kapitan Gul, bir necha tomchi dori bilan bir necha qultum suv ichirilsa, ularga jon kirib qolar, deb umid qilar edi.

«Piligrim» atigi yarim kabeltov masofa narida turganidan, qayiq birpasda kemaga yetib keldi.

Gorden yordami bilan bu sho'rliklarni «Piligrim»ning palubasiga olib chiqishdi. Itni ham esdan chiqarishmadi.

— Voy, sho'rliklar-ey! — deb xitob qildi beshta harakatsiz jasadni ko'rgan missis Ueldon.

— Ular tirik ekan, missis Ueldon! Hali tirik ular, qutqazamiz ularni! — dedi Dik.

— Nima bo'пти ularga? — deb so'radi Benedikt tog'a.

— Birpas turinglar, hushiga kelishsin, keyin hammasini o‘zlari gapirib berishadi, — deb javob qaytardi kapitan Gul. — Avval ularga suv ichirish kerak, ozroq rom⁸ ham.

Shundan keyin u kambuz tomonga qarab ovozing boricha:
— Negoro! — deb chaqirdi.

Bu nomni eshitgan it orqasini bukchaytirdi, yunglari hurpaydi va qattiq irillab qo‘ydi.

Oshpazdan darak yo‘q edi.

— Negoro! — deb yana qattiqroq chaqirdi kapitan Gul.

It yana g‘azab bilan irillab qo‘ydi.

Negoro kambuzdan chiqib keldi.

U bir qadam ham bosganicha yo‘q ediki, it uning bo‘g‘ziga yopishdi.

Portugaliyalik ehtiyotdan qo‘liga temir kosov ushlab chiqqan ekan — o‘sha bilan itga hamla qilib qoldi. Ikkita matros itni zo‘rg‘a ushlab qolishdi.

— Siz bu itni tanirmidingiz? — deb so‘radi kapitan Gul oshpazdan.

— Menmi? — deb qaytarib so‘radi Negoro. — Sira ko‘rgan emasman...

— Ajab, — deb shivirlab qo‘ydi Dik Send.

To‘rtinchi bob

«VALDEK»DAN QUTQARILGANLAR

Markaziy Afrikada qul savdosi hali ham mavjud. Bu qit‘aning qirg‘oqlari bo‘ylab ingliz va fransuz harbiy kemalari qatnab turishiga qaramasdan, quldorlarning kemalari Angola va Mozambikdan qul negrlarni burungidek chetga olib ketadilar. Taraqqiy topgan mamlakatlarda «qora tovar»ga, ya‘ni negrlarga hali ham xaridorlar ko‘p.

Bu ishlar kapitan Gulga ma‘lum edi⁹.

⁸ Rom — bir xil ichimlik.

⁹ Yevropa davlatlari qul savdosini taqiqlab qo‘ydi. Bundan maqsadlari o‘sha davrda yerlik xalqlarni o‘z yurtlarida ko‘proq ekspluatatsiya qilish hamda bu bilan mustamlaka mamlakatlarning tabiiy boyliklarini qayta ishlashdan keladigan foydasini ko‘paytirish edi.

Hozir «Piligrim» turgan joy qul savdogarlarining odatda yuradigan yo'llaridan bir chekkada bo'lsa ham, kapitan Gul, «Valdek» kemasi bu sho'rlik negrlarni Tinch -okeandagi uzoq mustamlaka orollariga sotish uchun olib ketayotgan ekan, deb taxmin qildi.

Qutqazilgan negrlarni «Piligrim»da juda yaxshi parvarish qila boshladilar. Missis Ueldon Nan bilan Dikning yordamida u bechoralarga qoshiqdan muzdek toza suv ichirdi, chunki ular ko'pdan beri suv tatimagan edilar.

Pirovardida suv bilan bir necha yutim sho'rva ularni hushiga keltirdi.

Ulardan eng qarisi — ko'rinishda oltmish yoshlarga borib qolgani — inglizcha gapira olar ekan.

— «Valdek»ka nima bo'ldi? — deb so'radi dastavval kapitan Gul undan.

— Bundan o'n kun ilgari, qorong'i kechada, hamma uxlab yotgan mahalda, qandaydir noma'lum bir kema bizning ustimizga bostirib kelib qoldi. — deb javob berdi keksa negr.

— «Valdek» komandasi nima bo'ldi?

— Bilmadim. Biz palubaga chiqqanimizda, u yerda hech kim yo'q edi.

— «Valdek»dagi odamlar urishib ketgan kemaga chiqib olishgandir, siz nima deb o'ylaysiz?

— Shunday bo'lsa kerak deyman...

— O'sha kema urishib ketgandan keyin falokatga uchraganlarni qutqazish uchun to'xtamadimi?

— Yo'q.

— Balki u cho'kib ketgandir?

— Yo'g'-e, — deb bosh chayqadi keksa negr, — biz uning jo'nab ketayotganini ko'rdik.

«Valdek»dan qutqarilganlarning hammasi ham shu fikrni tasdiqladi. Shunisi qiziqki, o'z ayblari bilan kemalarni og'ir halokatga uchratgan kapitanlar, halokat joyida nobud bo'layotgan odamlarga yordam berishni xayoliga ham keltirmasdan, tezroq qochib ketish payiga tushadilar.

Ko'chada ketayotgan o'tkinchini bostirib olib, o'z ehtiyotsizligi orqasida qurbon bo'lgan kishi to'g'risida g'am

yeyishni boshqalarning gardaniga yuklab qochib qolgan aravakash qattiq jazoga tortiladi. Ammo ko'chada mayib bo'lgan kishiga o'tkinchilar darrov yordam beradilar. Xo'sh, ochiq dengizda halok bo'layotgan odamlarni o'z holiga tashlab qochganlar to'g'risida nima desa bo'ladi? Bunday odamlar inson sha'niga isnod keltiradilar!

Kapitan Gul bunga o'xshash ko'pgina hodisalarni gapirib berishi mumkin edi. Afsuski, u bunday dahshatli hodisalar juda ko'p uchraydi, deb missis Ueldonga yana bir karra eslatib qo'ydi.

Shundan keyin u qutqazib olingan kekxa negrdan yana surishtira boshladi.

— «Valdek» qayerdan kelayotgan edi?

— Melburndan.

— Demak, sizlar qul emas ekansiz-da?

— Yo'q, taqsir, — deb tezda javob qaytardi negr qomatini rostlab. — Biz Pensilvaniya fuqarolarimiz.

— Do'stlarim, — dedi kapitan, — shuni bilib qo'yinglarki, «Piligrim» kemasida sizlarning ozodligingizga hech kim daxl qilolmaydi!

Darhaqiqat, qutqarilgan beshta negr Pensilvaniya shtatining fuqarosi edi. Ulardan eng qarisi yoshligida, olti yoshga to'lar-to'lmas qul qilib sotib yuborilgan edi. Afrikadan uni Qo'shma Shtatlarga olib kelishgandi. Bu yerda u quldorlik huquqi bekor qilingandan keyin ozod bo'ldi. Uning yosh hamrohlari ozod fuqaro bo'lib tug'ilgandilar va hech bir oq tanli odam ularni «meniki» deb aytishga haqi yo'q edi. Hatto ular negrlarning urushdan¹⁰ ilgari tilini ham bilmas edilar (bu tilda fe'llar

¹⁰ Bu yerda gap Shimoliy Amerikada 1861-1865-yillarda Shimoliy Shtatlar bilan Janubiy Shtatlar o'rtasida bo'lgan fuqarolar urushi to'g'risida boradi. Bu urushda yengib chiqqan shimolliklar quldorlikni bekor qildilar, chunki Shimoliy Shtatlarda kapitalistik sanoatning rivoji arzon ishchi kuchlariga muhtoj edi. Qulchilikning bitirilishi haqidagi qonunning negrlar uehun bo'lgan ijobiy natijalarini kitobning muallifi juda bo'rttirib ko'rsatadi. Garchi negrlar qonunda fuqarolik huquqlariga ega bo'lgan bo'lsalar-da, ammo haqiqatda bu huquqlardan ular naf ko'rmasdilar (*Tarj.*)

turlanmasdan, infinitiv shaklida ishlatilar edi). Bu negrlar ozod fuqaro sifatida Amerikadan ketgan va ozod fuqaro sifatida o'z vataniga qaytib kelmoqda edilar.

Keksa negr kapitan Gulga o'z hamrohlari bilan Janubiy Avstraliyadagi Melburn shahriga yaqin joyda bo'lgan bir inglizning plantatsiyasiga ishga kirishganini, u yerda uch yil ishlab bir oz pul orttirgandan keyin o'z vatanlariga qaytib kelayotganlarini hikoya qilib berdi.

Ular «Valdek»da ketish uchun boshqa yo'lovchilar qatori pul to'lab, 5-yanvar kuni Melburndan yo'lga chiqishgan ekan. O'n yetti kun o'tgandan keyin, qorong'i kechada «Valdek» allaqanday bir katta kema bilan urishib ketibdi. Negrlar kayutalarida uxlab yotishgan ekan, kemaning qattiq silkinishidan uyg'onib ketib, darrov palubaga chopib chiqishibdi.

Machtalar dengizga qulab tushibdi, «Valdek» bir yoqqa qiyshayib qolibdi, lekin cho'kib ketmabdi, chunki ichiga unchalik ko'p suv kirmabdi.

Palubada «Valdek»ning kapitani bilan komandasi ko'rinmabdi: kema qattiq silkingan paytda ular yo dengizga tushib ketishgan, yo bo'lmasa «Valdek» bilan urishib ketganidan keyin javobgar bo'lishidan qo'rqib, qochib ketayotgan haligi kemaga chiqib olishgan.

Quruqlikdan eng kami bir ming ikki yuz mil narida halokatga uchragan kemada besh kishi qolishibdi.

Keksa negrning oti Tom edi. Hamrohlari uni o'zlariga rahbar deb bilganlar, chunki Tom ular orasida eng keksasigina emas, balki g'ayratli va ko'pni ko'rgan eng tajribali kishi bo'lgan. Qolganlari yigirmadan to o'ttiz yoshgacha bo'lgan yosh yigitlar edi. Ularning ismlari Bat, Ostin, Akteon va Gerkules edi. Bat degani keksa Tomning o'g'li ekan.

Ularning to'rttalasi ham baquvvat, bo'ydor va azamat yigitlar edi. Markaziy Afrikadagi qullar bozoridan ularni juda qimmatga olgan bo'lar edilar.

Shunday qilib, halokatdan keyin Tom bilan uning hamrohlari kemada yolg'iz qolishibdi. Ular «Valdek»ning buzilgan joylarini ham tuzata olmas, kemani ham tashlab

ketolmas edilar, chunki kemalar to'qnashib ketgan paytda har ikkala qayiq ham parcha-parcha bo'lib ketgan. Ularni bexosdan duch kelgan begona kemagina qutqazishi mumkin edi.

Boshqarib bo'lmay qolgan «Valdek», dengizda xuddi cho'p singari shamol haydagan tomonga qarab ketavergan. Shuning uchun ham «Piligrim» halokatga uchragan bu kemani kemalarning Melburndan Qo'shma Shtatlarga qatnaydigan yo'lidan janubroqda uchratgan edi.

Falokatdan keyin, «Piligrim» kelganga qadar o'tgan o'n kun ichida negrlar kemanding bufetida tasodifan saqlanib qolgan oziq-ovqatni yeb kun kechirishgan. Palubadagi suvlik bochkalar kemalar to'qnashib ketgan mahalda sinib ketgan. spirtli ichimliklar esa kambuzda — suv ichida qolgan ekan.

Tom va uning hamrohlari to'qqizinchi kuni qattiq tashnalikdan ko'ngillari ozib, hushidan ketib qolgan. Xuddi ana o'sha paytda «Piligrim» yordamga yetib kelib qolgan.

Bularning hammasini Tom bir og'iz so'z bilan kapitan Gulga gapirib berdi. Keksa negrning gaplariga ishonmaslikka hech qanday asos yo'q edi. Ko'z ko'rgan hodisalar ham, Tomning hamrohlari ham, hammasi bu aytilganlarni batamom tasdiqlar edi.

Halokatga uchragan kemadan qutqazilgan oltinchi tirik jon egasi bo'lgan itning ham odamlarga o'xshash tili bo'lganida, u ham shu narsalarni tasdiqlagan bo'lar edi.

Bu it Negoroni ko'rishi bilan qattiq hayajonga tushar edi. Bu jonivorning oshpazni yomon ko'rishi qandaydir qiziq bir hol edi.

Dingo nomli bu it, Yangi Gollandiya¹¹ zotidan bo'lgan katta qo'riqchi it edi. Ammo «Valdek»ning kapitani uni Avstraliyadan olmagan ekan. Kapitan uni bundan ikki yil burun Afrikaning g'arbiy qirg'og'ida, Kongo daryosi dengizga quyiladigan joyida ochdan o'lay deb yotgan bir holda topib olganligini kekxa Tom eshitgan ekan. Kapitan itni yaxshi ko'rib qolib, uni o'zi bilan birga olib ketgan. Ammo Dingo yangi

¹¹Yangi Gollandiya — Avstraliyaning gollandlar bergan nomi.

xo'jayinni yoqtirmabdi. It majburan o'zini ajratib olingan eski xo'jayinini qo'msaganday yurar edi.

Bo'yin bog'ichidagi tunukaga yozilgan ikkita «S» va «V» harfi itning o'tmishiga bog'liq bo'lgan birdan-bir belgi edi.

Dingo bahaybat, kuchli bir it edi. Ikki oyoqlab tik turganda uning bo'yi odam bo'yi bilan baravar kelar edi. Uning yungi quyuuq, tim sariq, dumi uzun ham qalin edi. Dinging juda kuchli va abjir nasldoshlari sira qo'rqmasdan qoplonga ham, chipor yo'lbarsga ham hamla qiladilar, ayiq bilan yakkama-yakka olishishdan ham tap tortmaydilar.

Dingo jahli chiqqanda juda xavfli it bo'lib qolardi. Shuning uchun ham uni ko'rishi bilanoq Negoroning kapalagi uchib ketgandi.

Dingo qo'lga yaxshi o'rganmagan bo'lsa ham, lekin unchalik yovvoyi ham emas edi. Lekin u xomush edi. Dingo negrlarni yoqtirmas ekan — buni kekxa Tom «Valdek»dalik mahalida fahmlagan ekan. It negrlarga yomonlik ham qilmas, lekin ularga yaqin ham yurmas ekan. Ehtimol, u Afrika qirg'oqlarida adashib yurganida yerlik xalqlar unga yomon muomala qilishgandir?

Harholda, Tom va uning hamrohlari yaxshi odamlar bo'lsa ham, lekin it ularning oldiga bormasdi... Halokatga uchragan kemada birga o'tkazilgan o'n kun ichida ham, Dingo ularga yaqin yo'lamagan ekan. Shu o'n kun ichida uning nima yeb kun ko'rgani noma'lum, ammo odamlar singari u ham tashnalikdan juda azob chekkan.

Beshinchi bob

«S» BILAN «V»

Shamol bo'lmay turishi va bo'lganda ham ro'paradan esishi kapitan Gulni ancha xafa qilar edi. Yangi Zelandiyadan Valparaisoga bir yoki ikki hafta kechikib borish hech gap emasdi, ammo bu ortiqcha yo'l yo'lovchilarni toliqtirib qo'yishi mumkin edi.

Shamol yo'qligi va ro'paradan esgan shamoldan okeanning bu joyida «Piligrim»ning to'xtalib qolishi natijasida kapitan

Gul g'arq bo'layotgan kemedagi oltita jon egasini qutqazib qoldi.

Endi o'sha boshlangan insonparvarlik ishini davom qildirib, uch yil mehnat qilib o'rttirgan pullaridan falokat mahalida mahrum bo'lgan negrlarni o'z vatanlariga olib borib qo'yish kerak edi. Baliq moyini Valparaisoda topshirgandan keyin, «Piligrim» Janubiy va Shimoliy Amerika qirg'oqlari bo'ylab San-Fransiskoga jo'nab ketishi kerak edi. Missis Ueldon Tom bilan uning hamrohlari Kaliforniyadan Pensilvaniyaga yetib olishlari uchun yo'l xarajati topib berishga va'da berdi.

Shundan keyin negrlarning ko'ngli taskin topdi. Ular missis Ueldon bilan kapitan Guldan qilgan yaxshiliklari uchun juda minnatdor edilar. Bu bechora negrlar, qachon bo'lmasin yaxshilikka yaxshilik qaytaramiz, deb chin qalbdan umid qilar edilar. Missis Ueldon sira shikoyat qilmas va hamma qiyinchiliklarga chidab borar edi.

O'sha kuni, ya'ni 2-fevral kuni kechqurun «Valdek» ko'zdan butunlay g'oyib bo'ldi.

Kapitan Gul avval Tom bilan uning hamrohlarini mumkin qadar yaxshiroq joylashtirmoqchi bo'ldi. Kubrik tor bo'lganidan unga yana besh kishi sig'mas edi, shuning uchun kapitan negrlarga kemanding bakiga — burun tomondagi ochiq joyga karavot qo'yib joylashtirmoqchi bo'ldi. Og'ir sharoitlarda ishlab o'rgangan bu odamlar ko'pam injiqlik qilib o'tirmadilar. Bundan tashqari, havo yaxshi va kun issiq bo'lib turganidan, ochiq havoda yotish yana ham yaxshiroq edi.

«Valdek» kemasi bilan uchrashib qolganlik orqasida bir oz izdan chiqqan kemedagi hayot yana avvalgi holiga keldi.

Tom, Ostin, Bat, Akteon va Gerkules har qanday ishni qilishdan xursand edilar. Ammo shamol doim bir tomondan esib turganda yelkanlar ko'tarilib qo'yilgan bo'lsa, kemada qiladigan ish qolmasdi. Mabodo kemani shamolning esishiga qarab boshqa tomonga burishga to'g'ri kelib qolsa, kekxa negr bilan uning sheriklari darrov matroslarga yordam berar edilar. Ammo shuni ham aytish kerakki, agar pahlavon (Gerkules biron arqonni torta boshlasa, boshqa matroslar qo'l qovushtirib bemaol tomosha qilib tursalar ham bo'laverar edi. Bo'yi olti

futdan ham oshiq keladigan bu pahlavon negrning bir o'zi bitta chig'irning o'rnini bosar edi.

Kichkina Jek azamat negrning ishlashini hayron bo'lib tomosha qilar edi. Pahlavon uni qo'g'irchoq singari osmonga irg'itgan mahalda ham, u Gerkulesdan sira qo'rqmas edi, faqat xursand bo'lganidan qiyqirar edi.

— Yana balandroq, Gerkules! — deb chinqirardi u.

— Xo'p bo'ladi. Jek, — der edi Gerkules.

— Og'irmasmanmi?

— Og'irligingiz zig'irchalik ham sezilmayapti.

— Unday bo'lsa yanayam balandroqqa irg'it!

Ba'zan Gerkules keng kaftida Jekni tikka turg'izib, qo'lini to'g'riga uzatib, xuddi sirkdagi artistlar singari uni palubada ko'tarib yurar edi. Jek esa hammaga yuqoridan turib qarar va o'zini pahlavonday his qilib, suyungani suyungan edi. U hatto «og'irligini solishga» harakat qilar, lekin Gerkules uning chiranganini sezmasdi ham.

Shunday qilib, endi kichkina Jekning do'sti ikkita bo'ldi. bular Dik Send bilan Gerkules edi.

Tezda Dingo ham uning uchinchi do'sti bo'lib qoldi.

Yuqorida aytilgandek, Dingo odamlarga ko'p ham aralashmaydigan it edi. Ehtimol, u «Valdek» kemasidagi odamlar yoqmaganligidan shunday bo'lib qolgandir. Ammo «Pilgrim» kemasida itning fe'li tez o'zgardi. Jek unga yoqib qolgan bo'lsa kerak, it u bilan jon deb o'ynardi, Jek esa suyunganidan o'zini qayerga qo'yishini bilmasdi.

Dingo, ayniqsa, bolalar yaxshi ko'radigan it edi. Jek uni hech qachon qiynamasdi. Itni ot singari minib chopishga o'rgatsa, yomonmi, axir? Hamma bolalar ham har qanaqa yog'och otdan ko'ra buni ma'qul ko'rishsa kerak.

Jek hadeb Dingoga minib chopgani chopgan edi. It ham yosh do'stining bu ishiga indamasdan rozi bo'lardi, chunki oriqqina Jekning og'irligini u pisand qilmas edi.

Ammo buning evaziga kambuzdagi qand hazilakam kamaymadi!

Dingoni tez orada hamma yaxshi ko'rib qoldi. Faqat Negorogina undan qochgani qochgan edi. Dingo ham, nima uchundir, boshdanoq uni yomon ko'rib qolgan edi.

Biroq Jek Dingo bilan ovora bo'lib qolgan bo'lsa ham. o'zining eski do'sti Dik Sendni ilgarigidek yaxshi ko'rar edi. Dik bo'sh vaqtlarini ilgarigicha o'zining kichik do'sti bilan o'tkazar edi. Ularning do'stligiga missis Ueldon ham, albatta, juda xursand edi.

Kunlardan bir kuni — 6-fevralda missis Ueldon Dik Send haqida kapitan Gul bilan gaplashib qoldi. Kapitan Gul yosh matrosni juda maqtadi.

— Sizga rostini aytsam. — dedi kapitan missis Ueldonga, — bu boladan ajoyib kapitan chiqadi. Unda dengizga qandaydir tug'ma havas bor. Hamma narsani juda tez bilib olishi va qisqa vaqt ichida ko'p ishlarni uqib olishi meni hayron qoldiradi.

— Shuni qo'shimcha qilib aytishim kerakki, — dedi missis Ueldon, — u juda halol va yaxshi bola, o'zi yosh bo'lsa ham jiddiy va tirishqoq. Men uni ko'p yillardan beri bilaman, hozirgacha xafa qiladigan hech bir ayb ish qilgani yo'q.

— Nimasini aytasiz! — deb qo'shilishdi kapitan Gul unga, — Dik juda ajoyib bola! Shuning uchun ham hamma uni yaxshi ko'radi.

— San-Fransiskoga borganimizdan keyin. — deb davom qildi missis Ueldon, — erim uni kapitan qilib yetishtirish uchun dengiz o'quv yurtiga beradi.

— Juda ham soz qiladi, — dedi kapitan Gul. — Men ishonamanki, vaqti kelib Dik Send yaxshi dengizchi bo'lib yetishadi.

— Bechora bolaning yoshligi juda og'ir o'tgan, boshidan ko'p mashaqqatlarni kechirgan...

— Bu saboqlar behuda ketmabdi-ku. Dik faqat ko'p mehnat qilibgina odam bo'lish mumkinligini tushungan.

— U hozir ham to'g'ri yo'ldan ketayotipti.

— Mana, siz unga bir qarang, missis Ueldon, — deb davom qildi kapitan Gul. — U hozir shturval oldida turib navbatchilik qilyapti. bushpritning uchidan hech ko'zini uzmaydi. Uning butun diqqati va fikri yodi kemani boshqarishda, shuning uchun ham kema hech yoqqa chalg'imasdan yo'lidan to'ppa-to'g'ri ketyapti. O'smiri tushmagur halitdanoq usta rul boshqaruvchilar

singari ish ko'ryapti. Bu – dengizchi uchun yaxshi xislat. Bilsangiz, missis Ueldon, dengizchilik hunariga bolalikdanoq o'rgana boshlash kerak. Bu hunarga yoshlikdan o'rganmagan kishi hech qachon yaxshi kapitan bo'la olmaydi: Xususan, savdo flotida. Bolalikda hamma narsadan saboq olasan, o'z-o'zidan to'g'ri harakatlar qilishga o'rganasan, natijada juda tez ish qiladigan bo'lasan.

— Ammo, harbiy flotda ham juda yaxshi dengizchilar bor-ku, — dedi missis Ueldon.

— Albatta. Lekin, bilishimcha, yaxshi dengizchilarning hammasi ham dengizda yoshligidan boshlab xizmat qila boshlagan. Nelson¹² ni va shu singlarilarni xotirga olinsa bas.

Shu onda kayutadan Benedikt tog'a chiqib keldi. Odatdagicha u parishonxotirlik bilan kema palubasida dovdirab, kema devoridagi yoriq-teshiklarni diqqat bilan qarab yurar edi.

— Qalay, yaxshimisiz. Benedikt tog'a? — deb so'radi missis Ueldon undan.

— Rahmat, jiyanim Ueldon... Yomon emas... Zorlanadigan o'rni yo'q... Lekin tezroq uyga yetib olsam deyman.

— Stol tagidan nima qidiraysiz, janob Benedikt? — deb so'radi kapitan Gul.

— Hasharot qidirapman, taqsim! — dedi Benedikt tog'a jahl bilan. — Hasharotdan bo'lak nima qidirardim?

— Hasharot? Bo'lmasam bir oz sabr qilasiz, chunki dengizda hasharot topib, kolleksiyangizga qo'shishga ko'zim yetmaydi.

— Nega topmayin? Kemada hasharot bo'lmaydimi, axir?

— Yo'q, Benedikt tog'a, — deb uning so'zini bo'ldi missis Ueldon. — Kapitan Guldan xafa bo'lsangiz ham bo'ladi, chunki u o'z kemasini shunday ozoda tutadiki, barcha urinishlaringiz, shubhasiz, behuda ketadi.

Kapitan Gul kulib yubordi.

— Missis Ueldon hazillashyaptilar, — dedi kapitan. — Lekin kayutalardan hasharot qidirmoqchi bo'lsangiz, menimcha, chindan ham vaqtingiz bekor ketadi.

¹²Nelson — ingliz admirali (1758-1805).

— O'zim ham bilaman! — deb afsuslangandek yelkasini qisdi Benedikt tog'a. — Men kayutalarni allaqachon xo'b titkilab chiqdim...

— Agar qiziqsangiz, tryumda suvaraklar topilib qolsa ajab emas, — dedi kapitan Gul, yana gapini davom ettirib.

— Albatta qiziqaman! Suvaraklar hamma narsani yeyveradigan hasharotlar bo'lib, ular...

— Hamma joyni iflos qiladilar... — deb qo'shimcha qildi kapitan Gul.

— Ular kemada podsho bo'lib olishibdi! — deb uning so'zini tuzatdi Benedikt tog'a maqtanganday bo'lib.

— Suvaraklar podsholigi ekan-a!

— Ana xolos, taqsirim, entomolog emasligingiz ko'rinib turibdi!

— Zinhor.

— Menga qarang, Benedikt tog'a, — dedi kulimsirab missis Ueldon, — ishqilib, fanga foyda bo'lsin deb bizlarni suvaraklarga yem qilib qo'ymang tag'in?

— Yo'g'-e, men sizlardan hech narsa talab qilayotganim yo'q, jiyanim Ueldon! Men kolleksiyamni boyitadigan bironta nodir hasharot topilib qolmasmikan, degan umiddaman.

— Demak, siz Yangi Zelandiyada topgan hasharotlaringizdan rozi emas ekansiz-da?

— Yo'q, jiyanim Ueldon, juda ham roziman. Men u yerda bir dona yovvoyi qo'ng'iz topdim. Mendan ilgari olimlar bunday qo'ng'izni faqat Yangi Kaledoniyadagina bo'ladi, der edilar.

Shu topda Jek bilan o'ynayotgan Dingo Benedikt tog'a oldiga chopib keldi.

— Qoch, ket! — deb haydadi itni tog'a tushmagur.

— Iye, janob Benedikt! — deb xitob qildi kapitan Gul. — Bu qanaqasi, suvaraklarni yaxshi ko'rasiz-u, itni yomon ko'rasizmi?

— Yana tag'in shunaqangi yaxshi itni-ya?! — dedi kichkina Jek, ikki qo'li bilan Dingoning boshidan quchoqlab.

— Ha, shunday... — deb g'uldiradi Benedikt tog'a. — Chunki bu yaramas jonivor mening umidimni puchga chiqardi.

— Qanday qilib, Benedikt tog'a! — dedi missis Ueldon. — Nahotki, siz Dingoni ham ikki qanotlilar yoxud parda qanotlilar qatoriga kirgizmoqchi bo'ldingiz?

— Yo'q, — deb jiddiy javob qaytardi olimimiz. — Dingo Avstraliya naslidan bo'lsa ham. G'arbiy Afrika qirg'og'idan topib olingan-ku!

— To'g'ri aytasiz, — deb uning gapiga qo'shildi missis Ueldon. — Tom buni «Valdek» kemasida eshitgan ekan.

— Shuning uchun... men... bu jonivorning ustida faqat G'arbiy Afrikada bo'ladigan bironta hasharot topilib qolmasmikan, deb umid qilgan edim.

— Yo xudo! — deb nido qildi missis Ueldon.

— Ehtimol, undan bironta noma'lum turdan bo'lgan burga-murga topilib qolsa deb...

— Hoy, Dingo, eshitayotibsanmi? — dedi kapitan Gul. — Eshitayotibsanmi? Sen o'z vazifangni bajarmabsan.

— Uning yungini tarashim behuda ketdi, — dedi entomolog alamidan. — Unda birorta ham burga topilmadi-ya!

— Aminmanki, agar burga topganingizda o'ldirardingiz-qo'yardingiz-da? — dedi kapitan.

— Shuni bilib qo'yingki, taqsir, — deb quruqqina qilib javob qaytardi Benedikt tog'a, — janob Jon Franklin¹³ hasharotlarni, hattoki burgadan ham yomonroq chaqadigan amerika chivinlarini ham hech qachon o'ldirmas edi. Janob Jon Franklin dengizchi bo'lganda ham tengi yo'q dengizchi bo'lganini bilsangiz kerak deyman?

— To'g'ri aytasiz! — deb bosh egib javob qaytardi kapitan Gul.

— Bir kuni uni iskabtopar qattiq chaqib olibdi. Ammo Franklin unga qarab bir puflabdi-da: «Marhamat qilib, jo'nab qoling. Har ikkimiz uchun ham olam keng!» — debdi.

— Ha-ha! — dedi kapitan Gul ma'nodor qilib.

— Shunday, taqsir!

¹³Jon Franklin — ingliz dengizchisi va qutb o'lkalarini tekshirgan shaxs (1786-1847).

— Janob Benedikt, bu so'zlarni Franklindan ancha ilgari boshqa bir kishi aytganligini bilmaysizmi?

— Boshqa bir kishi?!¹⁴

— Ha. Uning oti Tobi tog'a edi.

— U kishi entomologmidi? — deb shoshib so'radi Benedikt tog'a.

— Hech-da. Sternning Tobi tog'asi entomolog bo'lmasa ham, lekin yonida g'o'ng'illayotgan pashshaga sensirab: «Qoch-ey, qurib ketkur! Seni o'ldirib nima qilaman? Olam keng, bir-birimizga xalal bermasdan bemalol yashayverishimiz mumkin». — deb aytgan ekan.

— Balli, Tobi tog'aga! — deb xitob qildi Benedikt tog'a. — U o'lganmi?

— Shunday bo'lsa kerak, — deb bosiqlik bilan javob qaytardi kapitan Gul, — chunki uning o'zi aslida dunyoda bo'lgan emas.

Hammalari Benedikt tog'aga qarab qotib-qotib kulishdi.

Uzoq cho'zilgan sayohat mahalida bunday do'stona suhbatlar kishilarga ancha yengillik berar edi. Hech so'zsiz, Benedikt tog'a borida suhbat doim hasharotlar ustida bo'lar edi.

Dengiz doim tinch edi. Yengil esgan shamol yelkanlarni salpal qimirlatib tursa ham, lekin «Piligrim» sharq tomonga sira siljimas edi. Kapitan Gul kemaning o'ng tomonidan shamol esadigan joylarga yetib borishini sabrsizlik bilan kutar edi.

Shuni ham aytish kerakki, Benedikt tog'a Dik Sendga entomologiya fanining sirlarini o'rgatmoqchi bo'lgan esa-da, lekin Dik bundan ustalik bilan qochib yurdi. Shundan keyin olimimiz negrlarga leksiya o'qiy boshladi. Natijada Tom, Bat, Ostin va Akteonlar Benedikt tog'adan qochadigan bo'lib qoldilar; tog'a kema sahnida paydo bo'lishi bilan ular hujraga qochib kirib ketar edilar. Muhtaram entomologning gaplariga quloq soladigan birgina Gerkules edi. Gerkules tekinox'rlarni parda qanotlilardan ajrata biladigan qobil shogird chiqib qoldi.

¹⁴*Tobi tog'a* — ingliz yozuvchisi Lorens Stern (1713-1768)ning «Trestam Shendingning hayoti va o'ylari» degan romanidagi qahramonlardan biri.

Endi azamat negr har xil qo'ng'izlar, chunonchi: terixo'rlar, vizillovchilar, poqpoqlar, shoxlilar, filchalar, go'ng qo'ng'izlar, xonqizlari, po'stloqxo'rlar, tillaqo'ng'izlar, may qo'ng'izlari orasida o'ralishib qolgan edi. Benedikt tog'a Gerkules hasharotlarni axtarayotganida, o'zining nimjon qo'ng'izlarining uning iskanjaday barmoqlari orasida ko'rib kapalagi uchardi. Biroq, azamat shogird olimning darsini juda diqqat bilan eshitayotgani sababli o'z boyligini undan qizg'anmaslikka qaror qildi.

Benedikt tog'a Gerkulesga dars bersa, missis Ueldon kichkina Jekni o'qish-yozishga o'rgata boshladi. Dik Send esa unga hisob o'rgatar edi.

Dars qiziq o'yinga o'xshasa, besh yashar bola saboqni tez o'rganadi. Missis Ueldon Jekni o'qish-yozishga alifbe bilan emas, balki katta qilib qizil harflar yozilgan yog'och kubiklar vositasi bilan o'rgatardi. Ba'zan missis Ueldon harflardan biror so'z yasardi va keyin uni aralashtirib yuborib, o'sha so'zni yasashni Jekka buyurar edi.

Bolaga bu o'yin juda yoqib qoldi. U har kuni kayutada yoki palubada o'z kubiklarini uzoq o'ynab o'tirar, goh so'zlar yasar, goh hamma harflarni yana aralash-quralash qilib yuborar edi.

Uning bu o'yini kutilmagan ajoyib bir voqeaga sabab bo'ldi. bu voqeani birma-bir aytib bersa arziydi.

Bu voqea 9-fevral kuni yuz berdi.

Jek palubada o'z kubiklaridan qandaydir bir so'zni terib o'tirar edi. Jek bu harflarni aralash-quralash qilib yuborganidan keyin, Tom bu so'zni boshqatdan terishi kerak edi. Jek qanday so'z tuzganini ko'rmaslik uchun, o'yinning qoidasiga muvofiq, Tom kafti bilan ko'zlarini berkitdi.

Kubiklar ichida bosh va kichik harflardan tashqari raqamlar ham bor edi. Shunday qilib, bu o'yin o'qishga o'rgatishdan tashqari, hisobga ham o'rgatuvchi dars bo'lar edi.

Jek kubiklarni bir qator qilib tizib, keyin jiddiy bir tusda kerakli harflarni tanlab olar edi. Jek bu qiyin ishga berilib ketganidan yonida aylanib yurgan Dingoni ham ko'rmas edi.

Birdaniga it bitta harfga tikilganicha, turgan yerida qotib qoldi. U o'ng panjasini ko'tarib, dumini likillata boshladi. Keyin

haligi o'zi tikilib qolgan kubikni tishlab olib bir necha qadam nariroqqa olib borib qo'ydi.

Bu kubikda «S» bosh harfi yozilgan edi.

— Dingo, ber bu yoqqa! — deb baqirdi Jek. U, it uni yutib yuboradi deb qo'rqan edi.

Dingo qaytib keldi-da, yana bir kubikni olib, haligi kubikning yoniga olib borib qo'ydi.

Keyingi kubikda «V» bosh harfi yozilgan edi.

Jek qichqirib yubordi.

Palubada aylanib yurgan missis Ueldon, kapitan Gul va Dik Send uning ovozi eshitib, yugurib kelishdi.

Jek ularga itning qilayotgan g'alati ishini gapirib berdi.

Dingo harf tanir ekan! Dingo o'qishni bilar ekan! Jek buni o'z ko'zi bilan ko'ribdi-ya!

Dik Send kubiklarni Jekka olib kelib bermoqchi bo'lgan edi, Dingo unga qarab irillay boshladi!

Shunga qaramay Dik kubiklarni yerdan olib, kubiklar qutisiga keltirib tashladi. Dingo chopib quti yoniga keldi-da, haligi ikkita harfni tanlab olib, bir chekkaga olib borib qo'ydi. It o'sha ikki kubik ustiga panjalarini qo'yib olib, endi kelib ko'ringlar-chi, deganday qilib, odamlarga ko'zini olaytirib qarab turdi. Boshqa harflar bilan uning sira ishi yo'q edi.

— Ajab! — deb xitob qildi missis Ueldon.

— Rostdanam, juda qiziq-a. — dedi kapitan Gul, kubiklarga tikilib.

— S, V, — deb o'qidi missis Ueldon.

— S, V, — deb takrorladi kapitan Gul. — Xuddi Dingoning bo'yinbog'idagi harflarning o'zginasi-ya!

Shundan keyin u birdaniga keksa negr tomoniga burilib:

— Tom, siz bu it «Valdek» kemasi kapitanining qo'liga yaqindagina tushgan, deb aytgan edingiz shekilli, a? — deb so'radi.

— Ha. Dingoning «Valdek»ka olinganiga ikki yilcha bo'ldi.

— «Valdek»ning kapitani bu itni Afrikaning g'arbiy qirg'og'idan topib olganmidi?

— Ha. Kongo daryosining dengizga kelib quyiladigan joyidan topib olgan ekan. Bu to'g'rida «Valdek»ning kapitani ko'p gapirardi.

— Dingoning ilgari gi egasi kim ekanini va itning qanday qilib Afrikaga borib qolganini hech kim bilmasmidi?

— Hech kim bilmasdi, kapitan. Itlarning holi tashlandiq bolalardan ham ko'ra battar bo'ladi, chunki ularning hech qanday hujjatlari bo'lmaydi, o'zlari ham bu to'g'rida hech narsa gapirib bera olmaydilar.

Kapitan Gul chuqur o'yg'a toldi.

— Bu ikki harfdan biron narsa fahmlayapsizmi deyman, kapitan? — deb so'radi missis Ueldon.

— Shunday, missis Ueldon. Ular menda bir fikr tug'dir-yapti... Ehtimol, bu shunday tasodifan to'g'ri kelayot-gandir.

— Nima?

— Ehtimol, bu ikki harfda biror ma'no bordir; ehtimol, bu harflar bir dovyurak sayyohning taqdirini, sirini ochib beradigan kalitdir.

— Gapingizga tushunmayapman.

— Hozir aytib beraman sizga, missis Ueldon. 1871-yilda, ya'ni bundan ikki yil oldin, bir sayyoh fransuz geografiya jamiyatining topshirig'i bilan Afrikani g'arbdan sharqqa kesib chiqmoqchi bo'lib jo'nab ketgan edi. Bu sayyoh safarini Kongo daryosining xuddi ana shu dengizga kelib quyiladigan joyidan boshlashni mo'ljallagan edi. Keyin u Rovuma daryosi oqimidan borib, Delgado burniga chiqishni ko'zda tutardi. Bu sayyohning nomi Samyuel Vernon edi.

— Samyuel Vernon?! — deb takrorladi missis Ueldon.

— Shundoq, missis Ueldon. Qarangki, bu ism bilan familiya xuddi Dingo harflar ichidan tanlab olgan va uning bo'yinbog'idagi harflar bilan boshlanadi.

— Rostdan ham shunday-a, — dedi missis Ueldon. — Xo'sh, keyin bu sayyohga nima bo'lgan?

— U safarga jo'nadi, — deb javob berdi kapitan Gul, — shundan keyin dom-daraksiz bo'lib ketdi.

— Hech qanday xabar ham yo'qmi? — deb so'radi Dik Send.

— Yo'q, — dedi kapitan.

— Bundan qanday xulosaga kelsa bo'ladi? — deb so'radi missis Ueldon.

— Men, Samyuel Vernon Afrikaning sharq tarafiga yetolmangandir, deb o'ylayman. U yo'yo'lda halok bo'lgan, yo'bo'lmasa yerlik xalq qo'lga asir tushgan.

— Demak, bu it...

— Bu it Samyuel Vernonniki bo'lgan bo'lsa kerak. Dingo-ning tolei egasinikidan balandroq bo'lib, u Kongo daryosining etagiga qaytib kelgan va u yerda uni «Valdek»ning kapitani topib olgan.

— Ayting-chi, kapitan, fransuz sayyohining iti borligini o'zingiz bilasizmi yoki faqat taxmin qilyapsizmi?

— Yo'q, missis Ueldon, bu faqatgina mening taxminim. — deb javob qaytardi kapitan Gul. — Ammo shunisi qiziqki, Dingo boshqa harflar orasidan o'z egasi ismining bosh harflarini, ya'ni «S» bilan «V» harflarini ajratib olishni biladi. Lotin alifbesidagi yigirma olti harf orasidan bu ikki harfni tanlab olishga Dingo qachon va qanday qilib o'rganganligini men sizga aytib bera olmayman. Biroq Dingo bu harflarni biladi, ana qarang, hozir ham u «mana, o'qib ko'ringlar», deganday oyog'i bilan kubikni surayotir!

Rostdan ham Dingo xuddi shunday qilayotgan edi.

— Bunday qiyin sayohatga Samyuel Vernon yakka o'zi chiqqanmikin-a? — deb so'radi Dik Send.

— Bilmayman. Yerlik xalqlardan o'ziga odam yollagan bo'lishi ehtimol, — deb javob qaytardi kapitan Gul.

Shu paytda palubaga Negoro chiqib qoldi. Uning chiqqanini va «S» bilan «V» harfi yozilgan kubiklarni qo'riqlayotgan itga g'alati qilib qarab qo'rganini boshda hech kim fahmlamadi. Biroq Dingo kema oshpazini ko'rgan zamon tishlarini irjaytib, qattiq irillay boshladi.

Shunda Negoro darrov o'z kayutasiga kirib ketdi. Lekin uning Dingoga xo'mrayib qarashi itga bir yomonlik qilishini bildirib turar edi.

— Bu yerda qandaydir bir sir borgan xshaydi, — dedi kapitan Gul shivirlab, chunki uning o'tkir ko'zlaridan hech narsa qochib qutulmas edi.

— Itning harflarni ajrata bilishi g'alati emasmi? — dedi Dik Send.

— Yo'q, yo'q! — deb gapga aralashdi kichkina Jek. — Oyim menga: bitta it bor edi, o'qishniyam, yozishniyam bilar edi, derdi. U it maktabdagi o'qituvchi singari hatto domino o'ynashniyam bilar ekan.

— Azim, — deb kulimsiradi missis Ueldon, — men senga aytgan it Munito degan it edi, u sen o'ylagandek aqlli emasdi. Agar menga aytgan odamlar to'g'ri gapirgan bo'lsa, Munito harflarni bir-biridan ajrata olmas ekan. Ammo uning eshitish qobiliyati juda zo'r bo'lgan. Itning egasi, bir abjir amerikalik Munitoning bu xislatini bilib qolib, uni o'rgatavergandan keyin ajoyib natijalarga erishgan.

— Qanday qilib bunga erishgan ekan, missis Ueldon? — deb so'radi Dik. Jek singari u ham missis Ueldonning hikoyasiga qiziqib qolgan edi.

— Mana bunday qilib, do'stim. Munito tomoshabinlar oldida «ishlaydigan» mahalida egasi xuddi mana shu singari harflar yozilgan kubiklarni stol ustiga tizib qo'yar ekan. It o'sha stol ustida tomoshabinlar aytadigan so'zni tizib berishga tayyor bo'lib turar ekan. Biroq shart shuki, tomoshabinlar aytadigan so'zni Munitoning egasi ham bilishi kerak ekan.

— Demak, egasi bo'lmaganda... — deb gap boshlab edi Dik.

— ...It hech narsa qilolmasdi. — deb davom qildirdi missis Ueldon. — Sababi bunday. Boya aytganimdek, kubiklar stol ustiga tizib qo'yilgan, Munito esa o'sha stol ustida u yoq-bu yoqqa yurib turar ekan. It aytilgan so'zdagi harf yonidan o'tib ketayotganida, egasining cho'ntagidagi tish tozalaydigan cho'tkaning sekin chilt etgan ovozini eshitar ekan. Bu ovozni itdan boshqa hech kim eshitmas ekan. Munito esa o'sha ovozni eshitish bilan oldidagi harfni darrov olib, bir tartibda qilib tizar ekan.

— Butun sir shunda ekanmi? — deb so'radi Dik Send.

— Ha, ko'rib turibsanki, siri oddiygina ekan, — deb javob qaytardi missis Ueldon. — Aytgandek, sirkdagi ko'p nayrangbozliklar ham shunga o'xshash oddiy bo'ladi. Egasi yo'qligida Munito ham «qobiliyatini» yo'qotib qo'yar ekan. Shuning uchun Dingo egasi Samyuel Vernon yo'g'ida ham, — agar itning egasi rostdan ham o'sha kishi bo'lgan bo'lsa, bu ikki harfni tanib olishi meni juda-juda hayron qoldiryapti.

— Rostdan ham juda ajoyib it-a, — dedi kapitan Gul, — aytgandek. bunda it tomoshabinlar aytayotgan soʻzni yasamaydi, u faqat doim oʻsha ikki harfni olyapti. Nihoyat, gadoylarga ulashib berish uchun toʻplangan sarqit ovqatlarni yeyishga ibodatxona eshigida qoʻngʻiroq chalayotgan it yoki kunora chigʻir aylantiradigan va oʻz navbati kelmasdan chigʻir aylantirishdan bosh tortgan it, ehtimol, u itlar bizning Dingomizdan farosatliroq boʻlsa bordir. Ammo gap unda emas. Bor gap shundaki, Dingo harflar ichidan doim «S» va «V» harflarini tanlab olayotir. U boshqa harflarni tanimasa kerak. Bundan faqat shunday xulosaga kelish mumkinki, itning xuddi shu ikki harfni eslab qolishiga bir sabab boʻlgan.

— Oh, kapitan Gul, — deb xoʻrsinib qoʻydi Dik Send, — koshki edi, Dingo tilga kirs! Unda bu harflarni nima sababdan tanib olganini va nima sababdan oshpazimizga tishlarini irjaytirganini birma-bir aytib berardi-ya!

— Tish boʻlganda ham tagʻin qanday tishlar deng! — deb kulib yubordi kapitan Gul. oʻsha paytda esnab, dahshatli tishlarini ochib turgan Dingoni koʻrsatib.

Oltinchi bob

DENGIZDA KIT

Missis Ueldon, kapitan Gul va Dik Sendlar Dingoning gʻalati qiliqlari haqida koʻp marta suhbatlashar edilar. Garchi Negro oʻzini avvalgicha tuppa-tuzuk tutib ish qilayotgan boʻlsa ham, lekin yosh matros ich-ichidan unga ishonmas edi.

Matrosalar ham Dingoni eng aqlli it, u oʻqishnigina emas, balki yozishni ham baʼzi bir matroslardan koʻra tuzukroq biladi, deb hisoblardilar. Basharti, uning jim yurishiga biron narsa sabab boʻlmaganda edi, Dingo odamdek gapiraverardi, derdilar.

— Mana koʻrarsizlar, — derdi rul boshqaruvchi Bolton, — bir kuni bu it mening oldimga kelib: «Xoʻsh, Bolton, bugun shamol qay tomondan esayotir, shimoli-gʻarbdanmi yoki shimoli-sharqdanmi?» deb soʻrab qoladi va shunda men javob berishga majbur boʻlaman.

— Gapiradigan jonivorlar ozmi, — dedi boshqa bir matros.
— mana, masalan, zag'izg'onni, to'tiqushni oling!.. It ham gapirsa bo'ladi. Tumshuq bilan gapirishdan ko'ra, og'iz bilan gapirish osonroq bo'lsa kerak.

— Bu to'g'ri. — dedi botsman Govik — ammo, harholda, gapiradigan it hech bo'lgan emas.

«Piligrim»ning matroslari gapiradigan itlar borligini bilganlarida juda hayron qolgan bo'lar edilar. Daniyalik bir olimning yigirmatacha so'zni aniq qilib aytadigan iti bo'lgan. Ammo bu xilda so'z aytish boshqa-yu, chinakam gapirish boshqa. Ikki o'rtadagi farq juda katta. Daniyalik olimning itining tovush pardalari aniq so'zlay oladigan qilib tuzilgan ekan. Biroq bu it ham, zag'izg'on yoki to'tiqush singari, o'zi aytgan so'zlarning ma'nosiga yaxshi tushunolmagan. So'z aytish, gapiruvchi barcha jonivorlar uchun ham sayrash yoki baqirishdek bir narsa hisoblanadi, xolos.

Har qalay, nima bo'lganda ham, Dingo «Piligrim» kemasida hammaning diqqat markazida bo'lib qoldi. Ammo shuni aytish kerakki, u bu bilan sira maqtanmas edi. Kapitan Gul bu tajribani bir necha marta takrorlab ko'rdi: u yog'och kubiklarni itning oldiga tizib qo'yardi, Dingo har safar hech adashmasdan va ikkilanmasdan o'sha «S» bilan «V» harfini tanlab olaverdi.

O'sha paytda Dingo boshqa harflarga sira ham parvo qilmas edi.

Kapitan Gul bu tajribani bir necha marta Benedikt tog'a oldida qilib ko'rdi. Biroq olim faqat hasharotlargagina qiziqqanidan, Dingoing qiliqlariga sira e'tibor qilmadi.

— Bunday ishlarga. — dedi u bir mahal, — faqat itlargina layoqatli bo'lar ekan deb o'ylash noto'g'ri bo'ladi. Boshqa ziyrak jonivorlar ham oz emas. Ammo ular ham, itlar singari, o'z tuyg'ulariga bo'ysunadilar. Misol uchun, cho'kayotgan kemandan qochib ketuvchi kalamushlarni eslanglar. Qunduzlarni eslanglar — ular, ariqlarda suv ko'payganda suv doim bir balandlikda tursin uchun, g'ov quradilar. Ajoyib xotirlash kuchi bo'lgan eshaklarni eslanglar. Nihoyat, o'z egasining o'limiga qayg'urib o'lgan otlarni eslanglar. Yaxshi o'rgatilgan qushlar butun bir jumlani qaytarib aytib beradilar: qancha mehmon

borligini aniq sanab beradigan to'tiqushlar borki, astronomiya observatoriyasi hisobchisining ham bu qushga havasi kelsa bo'ladi. Qumursqalar o'z shaharlarini shunday mohirlik bilan quradilarki, katta shahar quruvchilarimiz ulardan o'rgansa bo'ladi. Ba'zi bir juda kichkina hasharotlarning ham aqlli ish qilishlariga men ham behad qoyilman. Bir ruhoniyy kishining to'tiqushi bo'lgan, butun duolarni egasiga hech tutilmasdan o'qib berar ekan. Aytishlaricha, bu xizmati uchun to'tiqush bir yilda yuz tilla olar ekan. Fizika qonunlaridan bexabar bo'lgan suv o'rgimchaklari havo minoralari yasaydilar, burgalar yaxshi otlar singari yuk tortadilar, saf-saf bo'lib tizilishib askarlardan ham yaxshiroq mashq qiladilar, Nyu-Yorkdagi harbiy maktabni bitirgan to'pchilardan ham ustaroq to'p otadilar. Yo'q, Dingoni maqtashingiz o'rinsiz. Agar u alifbeni bilar ekan, bu uning xizmati emas: ehtimol, u hozirgacha olimlarga noma'lum bo'lgan «savodli itlar» jinsidandir.

Ammo hasadchi entomologning bu xildagi so'zlari kemasidagi o'rtasida Dingoning obro'sini sira tushirmadi, kemasidagi xuddi ilgarigiday, uni itlar jinsining karomatlisi der edilar.

Faqatgina Negoro itning qiliqlariga ajablanmas edi. Ehtimol, u itni juda ham aqlli deb hisoblagandir. Ammo Dingo Negoroni hamon ko'rgani ko'zi yo'q edi. Buning uchun Negoro albatta itning adabini berib qo'yardi-yu, lekin bunga ikki narsa to'sqinlik qiladi: birinchidan, Dingo unga bo'sh kelmaydigan it bo'lsa, ikkinchidan, butun kemasidagi Dingoni yaxshi ko'rardi.

Endi Negoro Dingodan ilgarigidan ham ko'proq qochar edi. Kubiklar voqeasidan keyin Negoro bilan it o'rtasidagi dushmanlik yanada kuchayganini Dik Send fahmlab qoldi. Bu esa hech bir tushunib bo'lmas hodisa edi.

10-fevralgacha dengizda kishini toliqtiradigan jimlik hukm surdi, shu vaqt ichida «Pilgrim» joyidan qimirlamadi. Ammo shu 10-fevral kuni shimoli-sharqdan esayotgan shamol ancha bosilib qoldi; kapitan Gul esa shamolning yo'li tezda o'zgarishini kuta boshladi. U shamolning shimoli-g'arbdan esishini istar edi, bu esa kemasidagi hamma yelkanlarni ko'tarish

uchun imkon berardi. «Piligrim»ning Oklend portidan chiqqaniga atigi o'n to'qqiz kun bo'lgandi. Unchalik kechikilgani yo'q va agarda shamol o'ngdan esa qolsa, yaxshi uskunalar kema kechikilgan vaqtni birpasda bosib o'ta oladi. Ammo hali hozircha bunaqa shamol turgani yo'q. Uni bir necha kun kutib turishga to'g'ri keldi.

Okean ilgarigiday bo'm-bo'sh. Janubiy qutb dengizlarida kit ovlash uchun chiqqan kemalar hali yurtlariga qaytganlaricha yo'q. Shuning uchun boshqa bir mushkul sabablar bilan ov joyidan ertaroq qaytib kelayotgan «Piligrim» Kozerog tropigida ketayotgan kemalar bilan uchrashuvga umid qilmasa ham bo'lardi.

Amerika bilan Avstraliya o'rtasida qatnovchi paketbotlar esa, ma'lumki, okeanning past kengliklaridan o'tadilar.

Biroq dengiz ana shunday bo'm-bo'sh vaqtida uni, ayniqsa, yaxshi kuzatish kerak. Yuzaki qaragan kishiga dengiz usti bir xilda bo'lib ko'rinsa ham, lekin asl dengizchi undan juda ko'p qiziq narsalarni payqaydi.

Dengiz manzarasining andakkina o'zgarishi ham dengizni sevuvchi odamni darrov hayron qoldiradi. Ana, bir tutam dengiz o'ti oqib kelyapti: uzun dengiz o'simligi suv ustida iz qoldirib kelyapti: ana, bir parcha taxta suzib kelyapti, bu taxtaning boshidan nima voqealar kechmadi ekan! Cheksiz dengiz xayolni olib qochadi.

Goh bug'lanib osmonga ko'tarilib ketayotgan, goh yomg'ir bo'lib dengizga yog'ayotgan suv tomchisidagi har bir zarracha, ehtimol, katta-katta falokatlarining guvohi bo'lgandir. Dengiz sirlarini ocha olgan aql egalariga balli!

Suv ustidagi ham, suv ostida ham, hamma joyda hayot qaynaydi! «Piligrim» kemasidagi yo'lovchilar qish yaqinlashib kelayotgani uchun qutb tomondan uchib kelayotgan to'da-to'da qushlarning mayda-chuyda baliqlarni ovlayotganini tomosha qilar edilar. Dik Send o'zining merganligini ko'rsatdi. Miltiq bilan ham, to'pponchasi bilan ham mo'ljalga yaxshi uradigan Dik uchib ketayotgan qushlardan bir nechasini otib tushirdi.

Dengiz ustida bir gala oppoq bo'ronqushlar parvoz qilib yurardi. Balanddan kattakon dengiz kaparlari ajoyib parvoz

qilib o'tdilar. Ular suvda o'zlariga oziq ko'rgan hamono dengiz ustiga uchib tushadilar, goh u tomonlariga, goh bu tomonlariga chiroyli qilib buriladilar. Dengiz kaptari baliqni tutib olgandan keyin to'lqinlar ustida bir oz uchib boradi-da, keyin tikkasiga osmonga ko'tariladi.

Ana shu doim o'zgarib turuvchi manzaralarni kuzatish juda qiziq. Tabiatga beparvo qarovchi kishigagina dengiz harakatsizday tuyulishi mumkin.

10-fevral kunduz kuni missis Ueldon «Pilgrim»ning sahnida tomosha qilib yurganida dengiz suvining birdaniga qizg'ish bo'lib qolganini ko'rdi. Suvga qon aralashganday edi. Ko'z ilg'agan hamma joylar ana shunday qip-qizil edi.

Dik Send kichkina Jek bilan palubada o'ynab yurgan edi. Missis Ueldon unga:

— Bu yoqqa qara, Dik, dengizning rangi juda g'alati bo'lib ketibdi. Bu rang qayerdan keldiykin? Yoki suvga biror dengiz o'ti shunaqa rang beryaptimi? — dedi.

— Yo'q, missis Ueldon, — deb javob qaytardi Dik, — sizga bu rangni qisqichbaqaga o'xshash, lekin juda ham mayda bo'lgan milliard-milliard dengiz hasharotlari beradi. Bu hasharotlarni yirik dengiz hayvonlari yeydi, baliqchilar esa bu qisqichbaqalarni «kit sho'rva» deb ataydilar.

— Qisqichbaqa emish! — dedi missis Ueldon. — Ular shunday maydaki, ularni dangal dengiz hasharoti desa ham bo'laveradi! Benedikt tog'a ularni jon deb o'z hasharotlariga qo'shib qo'ysa kerak.

Shundan keyin missis Ueldon:

— Benedikt tog'a! Bu yoqqa keling! — deb chaqirdi.

Benedikt tog'a bilan kapitan Gul kayutadan baravar chiqib kelishdi.

— Benedikt tog'a, dengizga bir qarang! Undagi qizil dog'larni ko'ryapsizmi? — deb so'radi undan missis Ueldon.

— Ha, ha! — deb xitob qildi kapitan Gul. — Kit sho'rva-ku! Ana endi, Benedikt tog'a, qisqichbaqachalarni bemalol tekshiraverasiz!

— Bo'lmagan gap! — dedi entomolog.

— Nega bo'lmagan gap bo'lsin?! — dedi kapitan baqirib.

— Bunday beparvo qarashga haqqingiz yo'q. Agar yanglishmasam, bu qisqichbaqalar jumlasiga kiradi va uning uchun...

— Bo'lmagan gap! — dedi yana Benedikt tog'a bosh chayqab.

— Harholda, entomologning bunday beparvo bo'lishi...

— Esingizdan chiqmasinki, kapitan Gul, — deb uning so'zini bo'ldi Benedikt tog'a, — men hasharotshunosman, axir.

— Demak, bu qisqichbaqachalar sizni qiziqtirmas ekan-da, janob Benedikt? Agar kitning qorni sizda bo'lganda edi, bunday taomdan mazza qilardingiz-a! Bilsangiz, missis Ueldon, biz kit ovchilari, dengizda bunday qisqichbaqalar bor joyga duch kelib qolganimizda ovga tayyorgarlik ko'raveramiz, chunki bunday joyda kit bo'lishi turgan gap...

— Bunday kichkina qisqichbaqalarni yegan bilan kitning qorni to'yarmidi? — deb so'radi Jek.

— Buning nimasiga ajablanayotirsan, o'g'ilcham? — deb javob qaytardi kapitan Gul. — Yormadan va eng mayda zarrali undan mazali ovqat tayyorlanadi-ku. Kit bunday qisqichbaqacha to'dasini topsa, demak, unga ovqat tayyor. Og'zini ochsa bas — qorni to'yaveradi. Kit, qisqichbaqachalarni ming-minglab yutadi-da, keyin og'zini yopib oladi. Shunda tanglayidagi «kit mo'ylovi», ya'ni muguz taxtachalarining og'zi to'lib ketadi va xuddi suzgichga o'xshab qoladi. O'sha taxtachalar orasiga eng mayda va silliq badan dengiz jonivorlari qisilib qoladi. Ana o'shalarni kit, sho'rvani yutib yuborganingiz singari, bemalol yuta beradi.

— Bilasanmi, Jek, — deb qo'shimcha qildi Dik. — janob kit, qisqichbaqachalarning po'chog'ini tozalab ovora bo'lib ham o'tirmaydi!

— Kattakon kit o'z sho'rvasini ajdarhoday yutib yotgan mahalda, — deb davom qildi kapitan Gul. — kema unga bemalol yaqinlasha beradi. Kit ovchilari bundan foydalanib...

Xuddi shu paytda, kapitan Gulning aytganlarini ma'qullagandek, navbatchi matros:

— Dengizda kit ko'rinyapti, kemadan chapda! — deb qichqirdi. Kapitan Gul sakrab o'rnidan turdi.

— Kit! — dedi-da, ovchilarga xos g'ayrat bilan kema burniga qarab chopib ketdi.

Missis Ueldon, Jek, Dik Send va Benedikt tog'a— hammalari kapitanning ketidan yugurishdi.

Shimoldan o'ng tomondagi to'rt milcha joyda dengiz usti xuddi qaynab turganday ko'rinar edi. Tajribali kit ovchisi yanglishmabdi: azamat dengiz hayvoni to'da-to'da qisqich-baqachalar orasidan suzib kelar edi. Masofa hali uzoq bo'lganidan bu kitning qanaqaligini aniqlab bo'lmas edi.

Ehtimol, u aksari shimoliy dengizlarda bo'ladigan asl kitlardandir? Asl kitning orqasida qanoti bo'lmaydi. Uning og'zi yalpoq va xuddi kesib qo'yilgan singari bo'ladi, og'zidagi muguz taxtachalari, ya'ni kit mo'ylovi uzun va juda ko'p bo'ladi. Asl kitning odatdagi uzunligi o'n ikki metr dan o'n olti metrgacha bo'ladi, ammo ba'zi birlarining uzunligi yigirma metr va hatto undan ham uzunroq bo'ladi. Terisi ostida qalinligi yarim metr keladigan yog'i bo'ladi. Bunday kitning har biri o'ttiz tonnadan yog' berishi mumkin.

Ehtimol, bu ola yoki bukri kitdir? Bukri kitning qanotlari ko'pincha uch-to'rt metr bo'ladi. Bukri kit boshqa kitlarga qaraganda eng yo'g'oni, eng qo'poli va shu bilan birga eng sho'xidir; u, hadeb suv ustiga sakrab chiqaveradi.

Ammo bu katta ola kit bo'lishi ham ehtimol. Ola kitlar ham katta bo'ladi. Ularning og'irligi bir yuz yigirma tonnagacha keladi.

Navbatchi matros ko'rgan kit qaysi turdan ekanini hali aniqlab bo'lmas edi.

Kapitan Gul hamda «Piligrim»dagi hamma kishilar kitni diqqat bilan kuzatib turdilar.

To'qayzordagi qirg'ovulni ko'rgan ovchi qanday sabrsizlik qilsa, dengiz ustida suzib yurgan kitni ko'rgan kit ovchisi ham xuddi shunday sabrsizlik ko'rsatadi. Mayda jonivor ovchilariga qaraganda, yirik jonivor ovchilari serzavq bo'ladi deyishadi. Hayvon qanchalik yirik bo'lsa, ovchining zavqi ham shunchalik kuchli bo'larmish, shunday ekan, fil yoki kit ovchilarining zavqi qanday bo'larkin?

«Piligrim»dagilar yana: kema o'z yurtiga kam yuk bilan qaytayotir, shuning uchun matroslar kam ish haqi oladi, deb ham o'ylar edilar.

Kapitan Gul dengizga tikilgani tikilgan edi. Kit hali uzoqda, arang ko'rinar, ammo burun teshiklaridan otilib chiqayotgan suvga qarab, uning qaysi turdagi kit ekanini aniqlash mumkin edi.

— Bu asl kit emas! — deb xitob qildi kapitan Gul. — Asl kit suvni balandroqqa otadi. Bu bukri kit ham emas! Bukri kit suv otib chiqazganida yiroqdan baravariga to'p otilganga o'xshab guvullagan ovoz eshilib turadi. Shunda bukri kit ekanligi aniq ma'lum bo'ladi. Bu kitning ovozi butunlay boshqacha. Sen nima deysan, Dik? — deb so'radi Dik Sendedan kapitan Gul.

— Menimcha, kapitan, bu ola kit bo'lsa kerak, — deb javob qaytardi Dik Send. — Osmonga zabt bilan suv otishini qaranga. Agar yanglishmasam, ola kit xuddi shunday qiladi shekilli?

— To'g'ri aytding, Dik! — dedi kapitan. — Aslo shubhalanmasa ham bo'ladi: qizil suvda ola kit suzib yuribdi.

— Qanday chiroyli-ya! — dedi kichkina Jek.

— Shundoq, o'g'ilcham! Shunday kattakon jonivor bo'la turib, ketidan ovchilar tushganidan bexabar, hech tap tortmasdan bemalol qornini to'yg'azib yuripti.

— Menimcha, bu juda katta ola kit bo'lsa kerak, — deb qo'ydi Dik Send.

— Shubhasiz! — dedi ko'zlari yonib kapitan Gul, — uning uzunligi kamida yigirma ikki-yigirma uch metr keladi.

— Oho! — dedi botsman. — Shunaqangisidan oltita bo'lsa, «Piligrim» to'lardi.

— Ha... — dedi xo'rsinib kapitan Gul.

U, kitni yaxshiroq ko'rmoq uchun bushprit ustiga chiqib oldi.

— Agar biz bu kitni qo'lga tushirsak, — deb davom qildi botsman, — bo'sh bochkalarning yarmini yog' bilan to'ldirar edik...

— Ha... rostdan ham shunday bo'lardi! — deb shivirlab qo'ydi kapitan Gul.

— Bu to'g'riku-ya, — dedi Dik Send, — ammo bunday katta ola kitga hujum qilish ham xatarli ish-da!

— To'g'ri, oson ish emas... Bu ola kitning dumi juda kuchli bo'ladi, unga ehtiyotlik bilan yaqinlashish kerak. Dumi bilan

bir urisa bormi, eng mahkam qayiq ham dabdala bo‘lib ketadi. Ammo, o‘zi qiziqsa arziydigan o‘lja.

— Yaxshi ola kit — chakana o‘lja emas! — dedi matroslardan biri.

— Harakat qilganingga arziydi! — dedi ikkinchi bir matros.

— U bilan gaplashmay o‘tib ketilsa, kishiga alam qiladi! — deb qo‘ydi uchinchi bir matros.

Kemadagi hamma matroslar ham kit ovlashga intilar edi. Bu kitning tanasidagi yuz bochka yog‘ dengiz ustida suzib yurar edi. Bochkalarni to‘g‘rilansa bas, yog‘ o‘z-o‘zidan unga oqib tushayotganday bo‘lib ko‘rinar edi.

Matroslar bazan-machtaning reyalarini ustiga chiqib olib. kitning har bir harakatini astoydil kuzatib turdilar.

Kapitan Gul jim bo‘lib qoldi. U nimalarnidir o‘ylar, tirnog‘ini chaynar edi.

Bu ola kit «Piligrim» hamda undagi odamlarni kattakon magnit singari o‘ziga tortar edi.

— Oyi! Hoy, oyi! — deb qichqirdi to‘satdan kichkina Jek. — Men kitning qanaqaligini tomosha qilmoqchiman!

— Xo‘p, chirog‘im, kitni yaqinroqdan tomosha qilmoqchimisani? Qani, seni ham bir tomosha qildiraylik-chi. Shunday emasmi, yigitlar? — deb matroslarga qaradi kapitan Gul bunga e‘tiroz bildirishga o‘zlik qilib. — Biroq odamlarimiz kamroqda... Ha, mayli bir ilojini qilarmiz, axir...

— Ilojini qilamiz, qilamiz ilojini! — deb bir og‘izdan qichqirishdi matroslar.

— Kitga birinchi marta garpun otayotganim yo‘q-ku, — deb gapida davom qildi kapitan Gul, — qani ko‘ramiz, garpun otish esimdan chiqib qolmadimikin.

— Ura, ura, ura! — deb qichqirishdi hammalari.

Yettinchi bob

OVGA HOZIRLIK

Rostdan ham, dengizdagi qizil dog‘lar orasida suzib yurgan kit juda katta bo‘lib, «Piligrim» kemasidagi odamlarni hayajonga solganicha ham bor edi.

Uni qo'lga tushirib, u bilan kemani to'ldirish juda soz ish bo'lar edi. Kit ovchilari bunday ov oldida jindamay tura olarmidilar?

Missis Ueldon kapitan Guldan, kit ovlash xatarli ish emasmi, deb so'radi.

— Yo'q, missis Ueldon, — deb javob qaytardi kapitan Gul. — Hech qanday xavf-xatar yo'q. Kitni atigi bitta qayiq bilan ko'p marta ov qilganman va doim maqsadimga yetardim. Takror aytaman: bizga, demak, sizga ham buning hech qanday xavf-xatarli joyi yo'q.

Missis Ueldon xotirjam bo'lib, boshqa surishtirib o'tirmadi.

Kapitan Gul ola kitni ovlash uchun zarur bo'lgan hamma tayyorgarliklarni ko'rishga buyruq berdi. U. bu ovni juda qiyin deb hisoblardi, shuning uchun hamma ehtiyot choralarni ko'rdi.

Kapitan Gul ola kitga qarshi odatdagicha uchta qayiq o'rniga faqat bir qayiq yuborishga qodir edi. Ma'lumki, Yangi Zelandiyada matroslar bilan garpunchilar ishga olinar va ular ovchilik mavsumi vaqtida «Piligrim»dagilarga yordam berar edilar. Hozir bunday yordamchilar bo'lmaganidan «Piligrim» kit oviga faqatgina besh matrosdan iborat besh kishilik bittagina qayiq yuborishi mumkin edi. Tom bilan uning sheriklari, yordam qilamiz, deb tayyor turgan bo'lsalar ham, kapitan Gul bunga rozi bo'lmadi, chunki kit ovi vaqtida qayiqni eplash uchun juda usta dengizchi bo'lish kerak. Qayiqning rulini jindakkina bo'lsa ham noto'g'ri burilsa yoki hujum paytida qayiqning eshkagini salgina bevaqt siltansa ham hamma halok bo'lib ketishi mumkin.

Bundan tashqari, kapitan Gul hech bo'lmaganda bitta tajribali dengizchini kemada qoldirishi shart edi: chunki har qanaqa voqea yuz berishi mumkin.

Kit ovlash qayig'i uchun baquvvat kishilar kerak bo'lganidan, kapitan Gul kemani noiloj Dik Sendga topshirib ketishi lozim bo'ldi.

— Dik, — dedi kapitan Gul, — ovdan qaytib kelgunimcha mening o'rinbosarim bo'lib qolasan. Dengizda uzoq bo'lmasak kerak.

— Xo'p bo'ladi, kapitan! — deb javob qaytardi Dik Send.

Dik Send ovga qatnashishni juda istardi, ammo qayiqda tajribakor kit ovchisi bo'lgani yaxshiroq ekanligini va «Piligrim»da kapitan Gul o'rnida faqat o'zigina qolishi mumkinligini juda yaxshi tushunar edi. Shuning uchun noiloj xo'p deyishga majbur bo'ldi.

Shunday qilib, «Piligrim»ning butun komandasi ovga jo'nab ketmoqda edi. To'rtta matros qayiqni haydash uchun eshkak tortishga o'tirishadi. Botsman Govik esa rulning xizmatini o'taydigan quyrug'idagi eshkak yoniga o'tirishi kerak edi. Qayiqlardagi rul qayiqni darrov u yoq-bu yoqqa burishga imkon bermaydi. Basharti, ov vaqtida eshkaklar sinib qolsa, usta kishining qo'liga tushgan quyruqdagi bitta eshkak ham qayiqni darg'azab bo'lgan kitdan olib qocha oladi.

Kapitan Gul garpunni o'zi otadigan bo'ldi, bu uning birinchi marta garpun otishi emas edi. U garpun otishi, bir uchi garpunga bog'langan arqonning chuvalib chiqishini kuzatishi va, nihoyat, yarador bo'lgan kit dengiz ustiga qalqib chiqqan paytda unga nayza sanchishi lozim edi.

Ba'zan kit ovchilari zambarak ham ishlatadilar. Kemaga yoki qayiq burniga maxsus zambarak o'rnatiladi. Bu zambarakdan yorilib parchalanuvchi snaryad yoki arqon bog'langan garpun otiladi. Ammo «Piligrim» kemasida bunday zambarak yo'q edi. O'rni kelganda shuni ham aytish kerakki, dengizchilar bunday yangilikni ko'pam yaxshi ko'ravermaydilar, chunki bu asbob qimmatbaho bo'lib, juda zo'r e'tibor berishni talab etadi. Undan ko'ra, ular oddiy garpun bilan nayzalarni afzalroq ko'radilar. Kapitan Gul ham «Piligrim»dan sakkiz kilometr narida suzayotgan ola kitni ana shunday oddiy qurollar bilan ovlamoqchi edi.

Havo ham ov qilish uchun bop edi. Dengiz tinch, demak, qayiqni eplash oson bo'ladi. Shamol ham yo'q hisob, demak, ov mahalida shamol «Piligrim»ni uzoqqa surib ketadi, deb xavotir olmasa ham bo'ladi.

Qayiq suvga tushirildi, to'rttala matros ham joy-joyiga o'tirishdi.

Botsman Govik ularga ikkita garpun bilan bir nechta temir uchli nayza uzatdi. Bulardan tashqari, har bir o'rami olti yuz futli besh o'ram silliq va mahkam sim ham uzatdi. Uning bir

o'rami sob bo'lsa, matroslar uning uchiga ikkinchi o'ramni ulaydilar, ikkinchisi sob bo'lsa, uchinchisini ulaydilar va hokazo. Biroq ba'zan uch ming futli sim ham kamlik qilib qoladi.

Kit ovlash asboblari bo'lgan garpun, nayza va simlar qayiq burniga yaxshilab taxlab qo'yildi. Govik arqonga osilib qayiqqa tushdi-da, o'z o'rnini egalladi. Endi u faqat ovga jo'nash to'g'risida buyruq bo'lishini kutar edi. Qayiqda esa faqat bir bo'sh o'rin qoldi — uni kapitan Gul egallashi kerak edi.

Ovga jo'nashdan oldin kemani hech qayoqqa ketmaydigan qilib to'xtatdilar, ya'ni yelkanlar shunday qilib qo'yildiki, biri kemani oldinga sudrasa, ikkinchisi orqaga tortadi. Ikki kuch bir-biriga baravar kelganidan, «Piligrim» joyidan qimirlay olmaydi.

Kapitan Gul qayiqqa o'tirishdan oldin yelkanlarga so'nggi marta nazar tashladi. Yelkanlar ustunlarga yaxshi birlashtirilgan, arqonlar esa qattiq tortilgan edi. Ehtimol, Dik Send kemada yolg'iz o'zi ko'p vaqt ishlab turishiga to'g'ri keladi. Kapitan uni yelkanlarni qaytadan qurishdan qutqazmoqchi edi.

Hamma ish joyida ekanini ko'rgandan keyin kapitan Dikni o'z oldiga chaqirib olib:

— Dik, o'zingni yolg'iz qoldiryapman. Juda hushyor bo'lasan! Basharti. «Piligrim»ga chor-nochor bizlarga qarab borishga to'g'ri kelib qolsa. Tom bilan uning sheriklari senga yordam berishadi. Sen nima qilish kerakligini ularga yaxshilab tushuntirib bersang, ular bu ishning uddasidan chiqqa oladilar.

— Kapitan Gul, biz Dikka jon deb qarashamiz, — dedi keksa Tom.

— Buyursalar bo'lgani! — deb xitob qildi Bat. — Biram ishlaylikki, asti so'ramang!

— Biron arqonni tortish kerak emasmi? — deb so'radi pahlavon Gerkules, yengini shimarib.

— Hozircha yo'q! — deb javob berdi kulimsirab Dik.

— Men tayyorman! — dedi pahlavon.

— Bugun havo yaxshi, — deb gapida davom qildi kapitan Gul, — shamol ham turmaydiganga o'xshaydi... Ha, aytganday, Dik, dengizga hech vaqt qayiq tushira ko'rmagin, kemadan ham hech qayoqqa jilmagin!

— Xo'p bo'ladi, kapitan!

— Bordi-yu, kitni quvlab uzoqqa ketib qolguday bo'lsak, «Pilgrim» bizning ketimizdan kelsin, deb nayza uchiga bayroq ko'tarib signal beraman.

— Xotirjam bo'ling, kapitan. Men sizning qayig'ingizni ko'zdan qochirmaslikka harakat qilaman. — deb javob qaytardi Dik Send.

— Barakalla, chirog'im, — dedi kapitan Gul. — Aqli bo'l, botir bo'l, endi sen kapitan yordamchisidan. Ehtiyot bo'l, darajangni yerga urma. Hali hech bir kishi sening yoshingda bu darajaga erishgan emas.

Dik javob qaytarmadi. U jilmayar va qizarar edi. Kapitan Gul bu jilmayish va qizarishning ma'nosini ham tushundi.

— «Qanday azamat bola-ya! — deb o'ylaydi u. — Kamtarlik va botirlik — Dikning butun tabiatini ko'rsatib beruvchi ikki so'z mana shu!»

Ov uzoqqa cho'zilmasligi va hech qanday xavf-xatar yo'qligiga qaramasdan, kapitan qulning o'git-nasihatlari uning kemani tashlab ketgisi kelmaganini ko'rsatib turar edi.

Dengiz tinch bo'lgani uchun kit ovi oson bo'lishi kutilardi. Ovchilik ehtirosi va bo'sh bochkalarni kit yog'i bilan to'ldirish istagi kapitanni ovga undardi. Bundan u ham, komandasi ham voz kecholmadilar. Buning ustiga, ov uchun hamma narsa taxt edi, hammasidan ham shu sabab ustun keldi.

Nihoyat, u qayiqqa tushadigan arqon narvon tomoniga qarab shaxdam qadam tashlab ketdi.

— Ovingiz muvaffaqiyatli bo'lsin! — deb xayrlashdi missis Ueldon.

— Yaxshi qolinglar!

— Kapitan Gul, zinhor u bechora maxluqni qattiq urmanglar! — deb qichqirdi kichkina Jek.

— Xo'p, chirog'im! — deb javob qaytardi kapitan Gul.

— Uni sekingina ushlab olinglar!..

— Xo'p, xo'p.. Qo'lqop kiyib olaman!

— Ba'zan bunday kitlarning sirtida ajoyib hasharotlar ham topilib qoladi, — dedi Benedikt tog'a.

— Xo'p, janob Benedikt, — deb kulib javob qaytardi kapitan Gul, — ola kit «Piligrim»ga olib kelinganidan keyin siz ham bemalol «ovingizni» qilaverasiz!

Yana Tomga burilib qarab, dedi:

— Kitni olib kelganimizdan keyin uni saranjomlashga siz ham sheriklaringiz bilan yordam berasiz, deb umid qilamiz, Tom...

— Bosh ustiga, janob kapitan!

— Rahmat! — dedi kapitan Gul, — Dik, bu azamat yigitlar biz ov qilayotganimizda bo'sh bochkalarni palubaga yumalatib chiqishda yordamlashadilar. Qaytib kelganimizdan keyin, ishlarni qizitib yuboramiz.

— Xo'p bo'ladi, kapitan! Hammasini bajaramiz.

Kapitan Gul kema bortidan oshib, arqon narvondan qayiq burniga tushdi.

Missis Ueldon, Jek, Benedikt tog'a, Tom va sheriklari kapitan Gulga so'nggi muvaffaqiyat tilashdi.

Dingo ham, ikki orqa panjasiga tiranib va kemanding bortidan kallasini cho'zib xayrlashgan bo'ldi.

Keyin kemadagilar xatarli ovni yaxshiroq tomosha qilish uchun «Piligrim»ning burun tomoniga yig'ilishdi.

Qayiq joyidan qo'zg'aldi va baravar eshayotgan to'rtta eshkak yordami bilan «Piligrim»dan uzoqlashib ketdi.

— Dik, men senga ishonib ketyapman! — deb so'nggi marta qichqirdi kapitan Gul Dik Sendga.

— Xo'p bo'ladi, kapitan!

— Bir ko'zing — kemada, bir ko'zing — qayiqda bo'lsin. Buni esingdan chiqazmagin!

Engil qayiqcha kemadan ancha uzoqlashib ketdi. Kapitan Gul qayiqning burnida turar edi. U yana nimadir deb gapirdi, lekin endi ovozi eshitilmasdi. Kapitanning imo-ishorasidangina Dik Send uning hamon aytgan gaplarini takrorlayotganini tushundi.

Hamon bortdan nari ketmay turgan Dingo shu on birdan ingillay boshladi. Missis Ueldon irimchi xotin bo'lmasa ham kapalagi uchib ketdi.

— Jim bo'l, Dingo! — dedi u. — Uyat bo'ladi-ya! Ovg'a jo'nayotgan do'stlarni shunaqayam kuzatadimi? Qani, kuchukcha, qattiqroq bir vovilla-chi!

Dingo jim bo'ldi. U bordan tushib missis Ueldonning oldiga keldi-da, uning qo'lini yalay boshladi.

— Dingo dumini likillatmayotir, — deb shivirladi Tom. — Yaxshi alomat emas bu!. Yomon alomat!

Birdaniga Dingo, bukchayib olib, qattiq vovillay boshladi. Missis Ueldon qayrilib qaradi. Negro o'z hujrasidan chiqqan ekan. Uni ham ov qiziqtirgan bo'lsa kerak.

Dingo kema oshpaziga tashlandi. It jahlidan titrar edi. Bu hodisaga sira tushunib bo'lmas edi.

Negoro palubada yotgan vimbovkani qo'liga olib, o'zini himoya qilishga tayyor turdi.

It uning bo'g'ziga tashlanmoqchi bo'lib turar edi.

— Dingo, qayt! — deb qichqirdi Dik Send.

O'smir o'zining kuzatish joyini bir on tashlab, kemanding ayvoniga chopdi. Missis Ueldon ham itni tinchitishga harakat qildi. Dingo noiloj bo'ysundi. Uzib-uzib ulib, sekin yurib Dikning oldiga keldi.

Negoro indamadi. Ammo afti oppoq oqarib ketgan edi. U qo'lidagi vimbovkani palubaga tashladi-da, kayutasiga kirib ketdi.

— Gerkules! Bu kishini kuzatib yurishni sizga topshiraman. — dedi Dik Send.

— Bosh ustiga, — deb soddagina javob qaytardi pahlavon, kattakon mushtlarini qisib.

Missis Ueldon bilan Dik Send g'izillab ketayotgan qayiqni yana kuzata boshladilar.

Endi qayiq bepoyon dengizda kichkina qora bir nuqtaday ko'rina boshladi.

Sakkizinchi bob

OLA KIT

Tajribakor kit ovchisi kapitan Gul qulay bir hodisa bo'lib, omadi yurishib ketishiga suyanib ish qilmas edi. Ola kit ovlash oson ish emas, harholda ehtiyot bo'lish zarar qilmaydi. Shuning uchun ham kapitan Gul hamma ehtiyot choralari ko'rgan edi.

Dastlab u kit ovchilarning yaqinlashib kelayotganini sezmasligi uchun, rul boshqaruvchiga shamolga qarshi tomondan kitga yaqinlashishni buyurdi.

Kit qizil dog'lar orasida suzib yurar edi. Govik qayiqni ana o'sha qizil dog'larning chetidan olib o'tadigan bo'ldi. Shunday qilib, ovchilar, shamolga qarshi tomonga o'tib olishlari kerak edi.

Botsman tajribali eski dengizchi bo'lib, juda vazmin va bosiq bir odam edi. Kapitan Gul rulga uni qo'yar ekan, u ishonchli kishi. unga ishonsa bo'ladi, eng og'ir payt kelganda ham dovdirab qolmasdan, kerakli ishni tez va aniq qilib bajara oladi, deb o'yladi.

— Hushyor bo'l, Govik! — dedi kapitan Gul. — Kitga to'satdan hujum qilib ko'ramiz. Bilintirmasdan borib, garpun tashlab bo'ladigan yergacha yaqinlashaver.

— Xo'p bo'ladi, kapitan! — deb javob qaytardi botsman. Agar qizil dog' bo'ylab bora bersak, shamol doim biz tomonga uradi. — Juda soz! — dedi kapitan.

Keyin kapitan matroslarga qarab:

— Ovoz chiqazmasdan eshinglar, yigitlar! — deb qo'ydi.

Eshkaklar suvga asta-sekin botaverdi.

Botsman epchillik bilan bochqarib borayotgan qayiq qizil dog'larning chetiga yetib keldi. Qayiqning o'ng tomoni tiniq ko'lmak suv ichida turgan bo'lsa, qayiqning chap tomonidan qonga o'xshash qip-qizil suv oqar edi.

— Bir yoqda vino, bir yoqda suv, — dedi matroslardan bittasi.

— Ha, — dedi kapitan Gul, — ammo bu suv chanqoqni bosmaydi, vino esa — mast qilmaydi! Xo'sh, endi, yigitlar, jim bo'linglar! Eshkakka zo'r beringlar!

Qayiq xuddi moy ustidan sirg'anib ketayotganday, hech bir ovoz chiqarmasdan suzib ketdi. Kit joyidan qimirlamas va yaqinlashib kelayotgan qayiqni go'yo ko'rmas edi.

Qayiq borgan sari «Piligrim»dan uzoqlashar va har onda uning qorasi tobora kichraya borar edi.

Dengiz ustidagi narsalardan uzoqlasha borgan sari qayiq yoki kema hajmi tobora tez kichraya boradi. Go'yo durbinning

teskari tomonidan qaragandagi singari bu hodisa juda g'alati ko'rinadi. Buning sababi shu bo'lsa kerakki, bepoyon dengiz ustida uzoqda qolib ketayotgan narsani boshqa biror narsaga taqqoslash uchun imkoniyat bo'lmaydi.

Bu safar ham xuddi shunday bo'ldi. «Piligrim» har qaragan sari kichraygandek tuyular va qayiqdagilarga bu kema haqiqatdagidan ancha nariroqda turganday ko'rinar edi.

Kapitan Gul va uning sheriklari kemadan ajrab, yarim soat yurganlaridan keyin qayiq kitni aylanib o'tdi. Endi kit shamol esadigan tomonda, «Piligrim» bilan qayiq o'rtasida qoldi. Ola kitga yaqinlashadigan payt keldi. Unga yaqinlashganda hech qanday ovoz chiqazmaslik shart edi. Kit ovchilari gohida kitning yonginasiga borib, garpunni juda yaqin yerdan tashlashga muyassar bo'ladilar.

— Sekinroq, yigitlar, — deb ohistagina buyurdi kapitan Gul eshkakchilarga.

— Kit biron narsani sezganga o'xshaydi, — dedi Govik. — Ilgarigidan ko'ra sekinroq nafas olayotir.

— Jim! Jim! — deb takrorladi kapitan Gul.

Besh daqiqadan keyin ovchilar kitdan atigi bir kabeltov masofada hozir bo'ldilar.

Botsman Govik tik turib, qayiqni kitning chap yoniga to'g'riladi, biroq uning xavfli dumidan nariroq bo'lishga harakat qilar edi.

Qayiq burnida turgan kapitan Gul, mahkamroq turish uchun oyoqlarini kerib, garpunni qo'liga oldi.

Bir uchi garpunning to'mtoq tomoniga mahkam bog'langan arqonning bir o'rami kapitan yonida edi. Kit dengiz tagiga cho'kib ketgan mahalda, bir-biriga tez-tez ulash uchun qolgan to'rt o'ram arqon ham tappa-taxt tayyor edi.

— Tayyor bo'! — dedi shivirlab kapitan Gul.

— Xo'p! — deb javob berdi Govik, quyruq eshkagini qattiq ushlab.

— Yaqinlash!

Botsman itoat qildi va qayiq ola kitga yaqinlashdi. Atigi o'n futcha masofa qoldi, xolos.

Kit qimirlamas, uxlaganday ko'rinar edi. Uxlab yotgan kit ovchilar qo'lga tez tushadi. Goh vaqt uni bir urish bilan tamomlasa bo'ladi.

«Ajab! — deb o'yladi kapitan Gul. — Bu badbaxt uxlab yotgan bo'lsa... Yo'q, bunda boshqa bir gap borgan o'xshaydi!»

Botsman Govik ham xuddi shunday fikrga keldi. Govik kitni boshqa tomondan ham ko'rmoqchi bo'lib bo'ynini rosa cho'zdi-yu, lekin ko'ra olmadi.

Ammo hozir o'ylab turadigan mahal emas, harakat qilish kerak edi.

Kapitan Gul garpunning o'rtasidan ushlab, yaxshiroq mo'ljalga olish uchun uni boshi ustida bir necha marta siltadida, birdan qomatini to'g'rilab, uni bor kuchi bilan ola kitga otdi.

— Orqaga, orqaga! — deb hayqirdi u o'sha topdayoq.

Shu ondayoq matroslar eshkak eshishga tutundilar va yarador kit dumi bilan urmaslik uchun, qayiqni orqaga haydadilar.

Shu paytda botsman kitning jim yotish sirini bilib qoldi.

— Bu ona kit ekan, bolasi ham bor! — deb xitob qildi Govik.

— Shuning uchun ham u qimirlamay yotgan ekan!

Yarador jonivor tipirchilay boshladi. Endi dengizchilar uning bolasini ham ko'rdilar. Garpun tushgan paytda kit bolasini emizayotgan ekan.

Bolali kitni ovlash xatarli ish ekanini kapitan Gul yaxshi bilardi, chunki bolali kit o'zini ham, bo'yi olti metr keladigan bolachasini ham joni boricha qattiq turib himoya qilishi turgan gap.

Biroq kapitan Gulning gumonsirashiga qaramasdan, ola kit boshda qayiqqa birdan hujum qilmadi, shu sababdan ham yovuz hayvondan qochib qutulish uchun arqonni qirqib tashlashga ham to'g'ri kelmadi.

Aksari bo'ladiganday, kit dastlab dengiz tagiga cho'kib ketdi, keyin qattiq bir irg'ib dengiz ustiga chiqdi-da, juda tezlik bilan suzib ketdi. Uning ketidan bolasi g'izillab qoldi.

Kapitan Gul bilan botsman Govik kit dengizga cho'kmasdan oldin uni yaqindan ko'rib chamaladilar. Bu ola kit juda kattakon bo'lib, uzunligi yigirma besh metrcha kelar

edi. Uning sarg'imgir jigari rang terisida qora jigari rang dog'lari ko'p edi.

Ishning boshi o'ng keldi, bunday g'animatni qo'ldan boy berish alam qilardi. Shuning uchun kitning payiga tushdilar. Eshaklari ko'tarilgan qayiq to'lqinlar orasidan o'qday uchib borardi. Yarador kit hadeb o'zini u yoq-bu yoqqa tashlayotganiga qaramasdan, Govik qayiqni uning ketidan haydadi.

Kapitan Gul kitdan ko'z uzmasdi:

— Hushyor bo'l, Govik! Ehtiyot bo'! — derdi.

Ammo botsman busiz ham juda hushyor edi.

Qayiq kitdan sekinroq suzar edi. Shuning uchun arqon o'rami shunday tez aylanar ediki, kapitan Gul qayiq qirrasiga tegib ishqalanayotgan arqonning qizib yonib ketishidan xavotirda edi. Shuning uchun u arqon o'rami ustiga suv sepib qo'ydi.

Ola kit hamon boyagi tezlik bilan qochgani qochgan edi. Kapitan Gul ikkinchi o'ramni uladi, biroq u ham tezda sob bo'ldi. Besh daqiqadan keyin uchinchi o'ramni ulashga to'g'ri keldi, u ham tezda suvda g'oyib bo'ldi.

Ola kit suv ostiga kirib ketdi, lekin u boyagiday tezlik bilan oldinga siljiy berdi. Demak, garpun nozikroq yeriga tegib, uni qattiq yarador qilmapti. Suvga kirib ketgan arqonga qaraganda, kit dengiz ustiga chiqishi bir yoqda tursin, borgan sari chuqurroq tushib ketmoqda edi.

— La'nati kit! — deb xitob qildi kapitan Gul. — Bu qurg'ur besh o'ram arqonning hammasini tortib ketmoqchimi deyman!

— Bizni «Piligrim»dan uzoqqa sudrab ketganini ham aytmayisizmi hali, — deb qo'shimcha qildi botsman Govik.

— Harholda, kit nafas olish uchun suv betiga chiqadi-ku, — dedi kapitan Gul. — Kit baliq emas, odam singari u ham nafas olmasdan yashay olmaydi.

— Tezroq suzish uchun nafas olmay suzayotir, — dedi matroslardan biri.

Haqiqatan ham, arqon ilgarigiday tezlik bilan tortilmoqda edi. Uchinchi o'ramga to'rtinchisi ham ulandi.

Matroslar tutilgan kitdan o'zlariga tegishli daromadni miyalarida hisoblab ham qo'ygan edilar, endi hafsalalari pir bo'ldi.

— Voy la'nati-ey. — deb g'o'ldiradi kapitan Gul. — Bunaqasini umrimda sira ko'rgan emasman.

Nihoyat, beshinchi o'ram ham ishga solindi. Uning yarmi sob bo'lay degan paytda arqon birdaniga bo'shshib qoldi.

— Ura! — deb xitob qildi kapitan Gul. — Arqon salqidimi, demak, kit charchagan bo'ladi!

Shu onda qayiq «Pilgrim»dan besh mil narida edi.

Kapitan Gul nayza uchiga bayroq ilib ko'tarib, yaqinlashish uchun kemaga signal berdi.

Birpasdan keyin u «Pilgrim»da yelkanlar ko'tarilganini ko'rdi: bu ishni Dik Send, Tom va uning sheriklari bilan birpasda yaxshilab bajardi.

Biroq shamolning tayini yo'q edi. Bir qattiq esardi-da, yana to'xtab qolardi. Bunday sharoitda «Pilgrim»ning qayiqqa yetib olishi amrimahol edi.

Xuddi kapitan Gul aytganidek, nafas olish uchun ola kit dengiz ustiga chiqdi. Garpun uning biqiniga sanchilganicha turar edi. Yarador jonivor suv ustida bir necha daqiqa qimirlamasdan yotib, o'zining hali suv ostidan chiqmagan bolasini kutdi.

Kapitan Gul qayiqni haydashga buyurdi, tezda ular yana kitga yaqin borib qoldilar.

Kapitaning buyrug'i bilan ikkita matros, eshkaklarini qo'yib, yarador kitni o'ldirish uchun qo'llariga nayza oldilar.

Govik shaylanib turdi. Juda xatarli payt edi, chunki kit tipirchilab qolsa bormi, qayiqni darrov chetroqqa olib ketish uchun tayyor turish kerak edi.

— Hozir bo'! — deb hayqirdi kapitan Gul — Yaxshilab mo'ljallanglar, yigitlar, ko'zlab uringlar! Govik, tayyormisan?

— Men-ku, tayyorman-a, kapitan, — deb javob qaytardi botsman, — lekin men xavotirdaman — o'lguday chopgan la'nati kit hozir xuddi toshday qimirlamay yotipti-ya!

— Menga ham shubhali ko'rinyapti bu.

— Ehtiyot bo'lish kerak!

— Ha, lekin ovni tashlab ketarmidik! Qani, oldinga!

Kapitan Gul qizishib ketdi.

Qayiq bo'yagicha qimirlamasdan yotgan kitga yana yaqinlashdi. Uning bolasidan hali ham darak yo'q edi.

Kit birdaniga dumini o'ynatdi-da, suzib o'zini o'ttiz futchaldirga tashladi.

— Nima balo, yana qochib ketmoqchimi? Uning ketidan to'xtovsiz quvib yuraverish kerakmi?

— Hozir bo'li! — deb hayqirdi kapitan Gul.— Kit hozir bor kuchini yig'ib bizga tashlanmoqchi bo'lib turibdi. Orqaga bur, Govik! Qayir!

Rostdan ham kit boshini qayiq tomonga burdi.

So'ngra dumini suvga qattiq shapillatib urdi-da, odamlarga tashlandi.

Botsman hujum tomonini to'g'ri mo'ljallab, qayiqni bir chetga oldi. Kit qayiq yonidan g'izillaganicha o'tib ketdi, lekin qayiqqa urilmadi. Kapitan Gul bilan ikki matros bundan foydalanib, kitga nayza otdilar.

Kit bir necha o'n fut narida yana to'xtadi, osmonga ikki marta qon aralash suv otib chiqardi-da, burilib qayiqqa yana hujumga otildi.

Bu qo'rqinchli hayvonni ko'rganda dovdirab qolmaslik uchun kishi juda dovyurak bo'lishi kerak edi. Ammo Govik qayiqni yana chetga olib chiqib, kitning zarbidan qutqazib qoldi.

Ola kit qayiq yonidan o'tib ketgan mahalda uni yana uch joyidan qattiq yarador qilishdi. Kit o'zining haybatli dumini qattiq siltagan edi, dengiz ustiga kuchli to'lqin yoyildi, qayiqning to'ntarilib ketishiga sal qoldi. To'lqin qayiqdan oshib o'tgan paytda qayiqning yarmigacha suv to'lib qoldi.

— Chelaklarni olinglar! Chelaklarni! — deb qichqirdi kapitan Gul.

Matroslar eshkaklarni qo'yib, shoshib-pishib qayiqdagi suvni to'kishga kirishdilar. Shu paytda kapitan Gul endi keraksiz bo'lib qolgan arqonni kesib tashladi, chunki jarohati og'riganidan jinni bo'layozgan maxluq qochish bir yoqda tursin. odamlardan qasos olmoqchi bo'lib qolgan edi.

Ola kit uchinchi marta qayiq tomon o'girildi. Biroq suv to'lib og'irlashib qolgan qayiq ephilligini yo'qotipti: u hozir orqaga ham qocholmas, hujumdan ham o'zini chetga ololmas edi.

Matroslar qancha harakat qilib eshsalar ham, endi kit dum qanotini bir necha bor siltash bilan qayiqqa darrov yetib olardi.

Hujumni to'xtatib turib, jon saqlash to'g'risida o'ylash kerak edi. Kapitan Gul buni juda yaxshi tushunar edi.

Kit uchinchi marta hujum qilganida, Govik qayiqni qattiq zarbadan qutqarolgan bo'lsa ham, lekin uning zarbidan butunlay qutulolmadi. Kitning sirt qanoti qayiqqa kelib tegdi. Bu zarbaning dastidan Govik yiqildi.

Xuddi o'sha zarba orqasida nayza urishlar ham bekor ketdi, mo'ljalga tegmadi.

— Govik! Govik! — deb hayqirdi kapitan Gul, yiqilishidan o'zini zo'rg'a tutib.

— Shu yerdaman, kapitan! — deb javob qaytardi botsman, o'rnidan turar ekan, o'z joyiga kela turib.

Bu choq qayiq quyrug'idagi o'rtasidan sinib ketgan eshkakka ko'zi tushdi. U buni jimgina kapitan Gulga ko'rsatdi.

— Boshqasini ol!

— Xo'p bo'ladi!

Shu paytda qayiqqa yaqin joydagi suv biqirlab qaynay boshladi. Dengizning ustiga qalqib, kit bolasi chiqdi.

Ola kit uni ko'rib qolib, otilib uning yoniga kela boshladi.

Shu paytdan boshlab kit har ikkovi uchun jang qilishi aniq edi. Kurash yana keskinlashadigan bo'ldi.

Kapitan Gul «Piligrim» tomoniga bir nazar tashladi, changak uchiga bog'langan bayroqni qattiq qimirlata boshladi.

Ammo Dik Send kapitanning birinchi ishorasini ko'rishi bilanoq qo'ldan kelganicha harakat qilgan edi.

«Piligrim»ning yelkanlari ko'tarilgan va shamol uni haydamoqda edi. Afsuski, kemanding tezroq yurishga iloji yo'q edi. Dik Send yana nima chora ko'rsin? Negrlar bilan yana bir qayiqqa o'tirib, kapitanga yordamga borsinmi? Biroq qayiq bilan ular oldiga yetib borish uchun kamida bir soat vaqt kerak bo'lardi. Buning ustiga, kemada biror voqea bo'lib qolmasin deb, kapitan o'zi ham Dikka kemani tashlab ketmaslikni buyurgan edi.

Harholda ehtiyot uchun deb, Dik kemanding quyruq tomonidagi qayiqni suvga tushirishga buyurdi. Kerak bo'lib

qolsa, kapitan va uning sheriklari foydalansinlar, deb qayiqni kemaga taqab olib kelmoqda edi.

Shu paytda kit o'z gavdasi bilan bolasini to'sib, yana shiddat bilan ovchilarga tashlandi.

— Hozir bo'l, Govik! — deb so'nggi marta hayqirdi kapitan Gul.

Ammo rul boshqaruvchining holi xarob edi, chunki dastak o'rnida foydalanish mumkin bo'lgan uzun quyruq eshkagi o'rniga, uning qo'lida oddiy kalta eshkak ishlar edi.

U qayiqni burmoqchi edi, lekin uddasidan chiqolmadi.

Matroslar o'zlarining halok bo'lishlariga ko'zlari yetib qoldi. Hammalari o'rinlaridan turib, hayqirib baqira boshladilar. Ehtimol, bu hayqiriqni «Piligrim»dagilar eshitgandir...

Kit dumi bilan qayiqni bir urgan edi, u koptok singari osmonga uchib ketdi. Uch bo'lakka bo'linib ketgan qayiq, kit dumi bilan urib hosil qilgan girdobga qulab tushdi.

Bechora matroslar yarador bo'lishlariga qaramasdan, suvga cho'kib ketmaslikka harakat qildilar. «Piligrim»dagilarga, siniq qayiq parchasiga yopishib olmoqchi bo'lgan Govikka kapitan Gulning qanday yordam qilayotgani ko'rinib turar edi.

Ammo kit jon achchig'ida suvni dumi bilan chayqaltirgani chayqaltirgan edi.

Bir necha daqiqa davomida suv to'lqini o'ynab turganidan hech narsani ko'rib bo'lmadi. Dik Send bilan negrlar o'zlarini qayiqqa urdilar, lekin ular halokat joyiga yetib kelganlarida unda bitta ham tirik odamni topolmadilar. Qon aralash qizil suv ustida qayiq parchalarigina suzib yurar edi¹⁵.

¹⁵ Jyul Vern tasvirlagan kit ovlash usuli hozir eskirib qolgan. Hozirgi zamonda kitni maxsus kemalar boshchiligida ovlanadi. Bu kemani suzuvchi zavod deyilsa ham bo'ladi. Unda kitni birato'la ishlab, mahsuloti olinadi. Bu kema komandasida bir necha yuz kishi ishlaydi. Kit ovlaydigan kemani bir necha kichik kemachalar kuzatib boradi. Ularning har birida garpun otuvchi zambarak bo'ladi. (*Tarj.*)

To'qqizinchi bob

KAPITAN SEND

Bu og'ir falokatni ko'rgan «Piligrim» yo'lovchilari juda gattiq qayg'urdilar. Kapitan Gul bilan besh matrosning halok bo'lishi ularni butunlay dovdiratib qo'ydi.

Shunday yomon falokat bo'layotganini ko'rib turib, halok bo'layotgan o'rtoqlarga hech qanday yordam berolmay tursalar-a!.. Dik va uning hamrohlari yaradorlarni suvdan tortib chiqarib olishga ham ulgurolmay qoldilar.

«Piligrim» halokat joyiga yetib kelganida kapitan Gul bilan besh matrosni qutqazib olish uchun imkoniyat qolmagan edi.

Missis Ueldon. Dik. Benedikt tog'a va besh negr boshlarini egib, ko'z yoshlarini duv oqizib, bo'mbo'sh dengizga tikilib qarab turar edilar.

Cheksiz, ulkan Tinch okeanning qoq o'rta bir joyida qolgan, quruq yerdan minglarcha mil narida turgan, kapitan hamda matroslaridan ajralgan bu kema endi dengiz oqimi bilan shamol uchun kichkina bir o'yinchoq bo'lib qolgandi.

Qayoqdan ham bu la'nati shum ola kit «Piligrim» kemasiga uchrab qoldi? Doim ehtiyotkor va tadbirli bo'lgan kapitan Gulni bu ov balosiga qaysi bir shum xayol yo'lladi ekan?

Kit ovida qayiqdagi hamma odamlarning halok bo'lib ketish hodisasi tarixda barmoq bilan sanarli darajada kam uchraydi.

Harholda, kapitan Gul bilan uning sheriklarining halok bo'lishi dahshatli bir falokat edi! «Piligrim» komandasidan birontasi ham tirik qolmadi. Yo'g'-e. bittasi qolibdi. Bu ham bo'lsa Dik Send... Biroq Dik o'n besh yoshli bir o'smir edi, uni hali bola desa bo'lardi. Ana shu bola ham kapitan, ham botsman, ham boshqa matrosning o'rnini bosishi lozim edi!..

Kemada yana beshta sof ko'ngil azamat negrlar bo'lsa ham, lekin ular dengizchilik hunaridan butunlay bexabar edilar.

Dik Send anchagina xayol surib palubada turib qoldi. U qo'llarini chalishtirib, o'z otasiday yaxshi ko'rgan kapitan Gulni yutib yuborgan suvga qarab turar edi.

So'ngra u ufqqa nazar tashladi. U biron yordam olish yoki hech bo'lmasa, missis Ueldonni joylashtirish umidida, birona kema ko'rinmasmikin, deb qarar edi.

U «Piligrim»ni tashlab ketmoqchi emas edi. Aslo! Avvalo, u kemani yaqin yerdagi birorta portga olib borish chorasini ko'radi. Boshqa kema o'tirishsa, missis Ueldon bilan uning bolasi bexavotir bo'lishar, shunda bu ikki kishining hayoti uchun Dik tashvish tortmasdi.

Okean bo'm-bo'sh edi. Ola kit ko'zdan g'oyib bo'lganidan keyin. «Piligrim» atrofida suv bilan havodan bo'lak hech narsa qolmagan edi.

«Piligrim»ning savdo kemalari yuradigan odatdagi yo'ldan uzoqda ekanligini va kit ovlovchi kemalar hammasi yilning bu faslida uzoq janubiy dengizlarda ovchilik bilan band ekanligini Dik Send juda yaxshi bilar. Xavf-xatarning kuchliligidan ko'z yummaslik, o'zini aldamaslik kerak edi.

«Nima qilish kerak?» — deb o'yladi u.

Shu mahal kema oshpazi palubaga chiqdi.

Negoro bu falokatli ovning borishini juda diqqat qilib kuzatgan edi, lekin og'iz ochib hech bir gapirmas va hech qanday harakat qilmas edi. Bu dahshatli baxtsizlik unga qanday ta'sir qilganini hech kim aytib berolmas edi.

Hozir u kemaning quyrug'iga, Dik Send turgan joyga sekin yurib bordi-da, o'smirdan uch qadam berida to'xtadi.

— Men bilan gaplashmoqchimisiz? — deb so'radi Dik Send.

— Yo'q, — deb sovuqqina javob qaytardi oshpaz. — Men kapitan Gul bilan yoki hech bo'lmasa botsman Govik bilan gaplashmoqchi edim.

— Ularning halok bo'lganini bilasiz-ku, axir! — deb xitob qildi Dik.

— Endi kema kim kapitan bo'ladi? — deb hayosizlarcha so'radi Negoro.

— Men, — dedi yosh matros dadillik bilan.

— Siz-a?! — deb yelkasini qisdi Negoro. — O'n besh yoshli kapitan?!

— Ha, o'n besh yoshli kapitan! — deb javob qaytardi Dik va oshpaz tomonga bir qadam tashladi.

Oshpaz orqasiga tislandi.

— «Piligrim»ning kapitani bor, — dedi missis Ueldon. — Bu Dik Send bo'ladi! Yangi kapitan har kimni o'z joyiga qo'ya oladi. Buni har kim bilib qo'yishi kerak.

Negoro ta'zim qildi va zaharxanda aralash bir nima deb ming'illadi-da, kambuziga qarab jo'nadi. Uning nimalar deganini hech kim tushunolmadi.

Ana shunda Dik ma'lum bir qarorga keldi!

O'sha mahalda shamol ham kuchaya boshlagan va kema «kit sho'rva»sining qizil dog'li joylaridan o'tib ketgan edi.

Dik Send avvalo yelkanlarga bir qaradi-da, keyin palubaga ko'z tashladi. Bu o'smir zimmasiga olgan vazifasi qanchalik og'ir va mas'uliyatli bo'lishiga qaramasdan, undan bo'yin tovlashga o'zini haqli emas deb bilar edi. Hamma yo'ldoshlari endi unga tikilib, undan umidvor edilar. U ham ularning ko'z qarashlaridan ishonchli odamlar ekanligini fahmlab, soddagina qilib, menga ham ishonaversalaring bo'ladi; deb qo'ydi.

Harholda Dik o'z kuchiga ortiqcha baho bermas edi. U Tom va uning sheriklari yordami bilan, zarur bo'lishiga qarab, yelkanlarni tushirish ko'tarishga qodir edi. Ammo u kemaning turgan joyini aniqlamoq uchun bilimi kamroq ekanini tushunar edi.

Yana to'rt-besh yil o'tsa, Dik Send qiyin bo'lsa ham, lekin qiziqarli dengizchilik hunarini astoydil egallab olgan bo'lardi. U kapitan Gul har kuni ishlatadigan, kemaning okeanda turgan kengligini aniqlab beradigan sekstant nomli asbobni ishlatishni ham o'rgangan bo'lar edi. Grinvich meridianining vaqtini ko'rsatuvchi xronometr degan asbob kapitan Gulga uzunlik nuqtasini ko'rsatib berar edi. Quyosh uning yaxshi maslahatchisi edi. Oy bilan yulduzlar unga: «Kemangiz falon joyda turibdi!» deb aytib berar edilar. Eng aniq va sira xato qilmaydigan soat bo'lgan osmon bilan undagi soat millari bo'lmish yulduzlar, uning har kuni qancha yo'l yurganini aytib berar edi. Astronomiya kuzatishlari kapitan Gulga «Piligrim»ning turgan joyini bir milgacha aniqlik bilan aytib berar va, demak, qay tomonga yurish kerakligini ham ko'rsatar edi.

Dik Send esa kompas va lag yordami bilan kemanding turgan joyini faqat taxminangina aniqlay olar edi.

Ammo Dik bundan cho'chimasdi.

Bu dovyurak bolaning ko'nglida nimalar bo'layotganini missis Ueldon fahmladi.

— Barakalla, Dik! — dedi jiddiy ovoz bilan u. — Kapitan Gul halok bo'ldi. Matrosalar ham u bilan birga halok bo'lishdi. Kemanding hayot-mamoti sening qo'lingda. Men, Dik, sen kemani ham, hammamizni ham qutqazasan, deb ishonaman!

— Shundoq, missis Ueldon. — deb javob qaytardi Dik. — qo'limdan kelganicha harakat qilaman...

— Tom bilan uning sheriklari yaxshi odamlar. Sen ularga bema'lol ishonaversang bo'ladi.

— Bilaman. Men ularni dengiz ishlariga o'rgataman-da, keyin hammamiz birga kemani idora qilamiz. Havo yaxshi bo'lib turganda bu qiyin ish emas. Basharti, havo aynib qolsa... nima qipti, hech gap emas, missis Ueldon, yomon havoda ham ishning uddasidan chiqamiz, sizni ham, kichkina Jekni ham, boshqalarni ham qutqazamiz! Buni qilish qo'limdan keladi!

— Bilasanmi, hozir «Pilgrim» qayerda turibdi ekan? — deb so'radi missis Ueldon.

— Ha, buni bilish qiyin emas, — dedi Dik. — Xaritaga qaralsa, bas, kapitan Gul kecha qayerdaligimizni xaritaga belgilab qo'ygan edi.

— Kemani qay tomonga olib borish kerakligini ham bilasanmi?

— Bilarman, deb o'ylayman. Men avvalo Amerika sohilidagi o'zimiz to'xtaydigan joyini mo'ljallayman, keyin kemani shunga qarab haydayman.

— Sen, Dik, bu falokat boshda mo'ljallangan yo'limizni o'zgartirishini va albatta o'zgartirishi kerakligini bilasanmi? Endi «Pilgrim»ning Valparaisoga borishining hojati bo'lmasa kerak. Bizning eng zarur orzumiz shuki, sen kemani Amerikaning eng yaqin portiga olib borishing kerak!

— Xo'p bo'ladi, missis Ueldon. — deb javob qaytardi Dik. — Xotirjam bo'ling, Amerika qit'asi janub tomonga qarab shunchalik uzoqqa cho'ziladiki, biz albatta unga duch kelamiz.

— Amerika qit'asi qaysi tomonda? — deb so'radi missis Ueldon.

— Hov ana... u yoqda! — Dik sharq tomonni ko'rsatdi.

— Gap bunday, Dik, kema Valparaisoga boradimi yoki Amerikaning boshqa biror portiga boradimi — men uchun baribir. Bizning birdan-bir maqsadimiz quruqlikka yetib olishdir!

— Yetib olamiz ham, missis Ueldon! — deb dadil javob berdi Dik. — Men sizni xavf-xatarsiz yerga olib borib qo'yishga va'da beraman. Quruqliqqa yaqinlashganimizda o'z portlari orasida suzayotgan biror kemaga uchrab qolishimiz ham ehtimoldir. Ana ko'ring, missis Ueldon. shimoli-g'arbiy shamol esayotipti. Agar shamol shunday esib tursa, hash-pash deguncha quruqliqqa yetib olamiz. Hamma yelkanlarni ko'tarib, o'qday uchamiz!

Yosh matros o'z kemasini juda yaxshi bilgan va uni har qanday sharoitda ham o'zi istagancha yurgiza oladigan juda tajribakor dengizchiday gapirar edi.

Dik yelkanlarni ko'tarib, shturval oldiga kelganda missis Ueldon dastavval «Piligrim»ning turgan joyini aniqlash zarurligini uning esiga soldi.

Haqiqatan ham, dastlabki vazifa ana shu edi. Dik kapitan Gulning kayutasiga qarab ketdi va unga kemaning kecha turgan joyi belgilab qo'yilgan xaritani ko'rdi. Endi u missis Ueldonning oldiga kelib, «Piligrim» 43°35' janubiy kenglikda va 144°13' g'arbiy uzunlikda turgan ekan, deb xabar berdi. Shundan beri o'tgan bir kun ichida kema joyidan hech qo'zg'almagan desa bo'lardi.

Missis Ueldon engashib xaritani ko'ra boshladi. U quruq yerni ko'rsatuvchi jigar rang dog'larga juda ko'p tikildi. Bu dog'lar Tinch okeanni Atlantika okeanidan ajratib turuvchi kattakon Janubiy Amerika qit'asi edi. Janubiy Amerika qit'asi bilan birga bepoyon okeanni ham sig'dirgan xaritaga qaraganda quruq yer juda yaqin ko'rinar va unga yetib olish juda osonday edi. Xaritaning masshtabiga odatlanmagan har bir kimsaga doim ana shunday bo'lib ko'rinadi.

Qog'ozdagi yerni ko'rgan missis Ueldon, yer rostdan ham shunday yaqin bo'lsa kerak, deb o'ylardi.

Holbuki, agar «Piligrim» to'g'ri masshtabi bilan o'sha xaritaga tushirilgan bo'lganida edi, u mikroskop bilan

ko'rinadigan eng kichkina infuzoriyadan ham kichikroq bo'lar edi. Ana shunda bu matematik nuqta bepoyon keng okeanda ko'zdan yo'qolgan «Piligrim» singari, o'sha qog'ozda ko'zga ham ko'rinmasdan yo'qolib ketgan bo'lar edi.

Dik esa missis Ueldondan ko'ra boshqacha fikrda edi. U yerning kema turgan joydan necha yuz millab uzoqda ekanligini bilardi. Ammo, shunga qaramasdan, uning shashti sira bo'shshamadi. Odamlarni qutqazib qolish mas'uliyati Dikni ulg'aygan kishi qilib qo'ygan edi.

Harakat qiladigan payt keldi. Shimoli-g'arbdan esgan shamol soat sayin kuchayar va bundan foydalanish kerak edi. Juda balandlikdan uchayotgan parsimon oq bulutlar shamolning tez orada to'xtamasligini bildirar edi.

Dik Send Tom bilan uning sheriklarini o'z oldiga chaqirdi.

— Do'stlar, — deb so'z boshladi u, — «Piligrim»da sizdan bo'lak matroslar yo'q. Siz yordam bermasangiz, bir o'zim hech nima qilolmayman. Albatta, sizlar dengizchi emassizlar, ammo qo'llaringiz kuchli. Siz kuchingizni ayamasangiz, «Piligrim»ni bemalol idora qila olamiz. Hammamizning jon qutqazishimiz ana shunga bog'liq.

— Kapitan Dik, — deb javob qaytardi Tom, — biz hamma-miz ham, o'zim ham jon deb sizning matrosaringiz bo'lamiz. Jon deb sizga yordamlashamiz. Besh kishining qo'lidan nimaiki ish kelsa, sizning rahbarligingiz ostida ishlay beramiz!

— Yashang, Tom ota! — deb xitob qildi missis Ueldon.

— Biroq juda ehtiyot bo'lishimiz kerak, — dedi Dik Send. — Men tavakkaliga ish qilmayman, yelkanlarning ham hammasini ko'tarmayman. Bir oz kechiksak kechikarmizki, lekin bexavotir bo'lamiz. Sharoit shuni talab qilayotir. Hozir men har biringizga o'z vazifangizni tushuntirib va ko'rsatib beraman. Mening o'zim kuchim boricha shturval oldida turaman. Goho bir-ikki soat uxlab olaman. Men ozgina bo'lsa ham uxlagan vaqtimda bittalaring mening o'rnimda turishlaring lozim. Bunga sizni o'rgatsam deyman. Tom, nima deysiz? Kemani kompasga qarab boshqarib borish unchalik qiyin ish emas. Agar xohishingiz bo'lsa, kemani kerakli tomonga haydashni tez o'rganib olasiz.

— Men bu ishga tayyorman, kapitan Dik, — deb javob qaytardi keksa negr.

— Juda soz, — dedi Dik. — Bugun kechgacha men bilan shturval yonida turasiz, ana shunda basharti men charchab qolsam, men bir oz dam olguncha kemani boshqarishga bugunoq kirishasiz.

— Men-chi? — deb soʻradi kichkina Jek. — Men Dikka hech qanaqa yordam bera olmaymanmi?

— Albatta yordam bera olasan, oʻgʻilcham! — deb javob berdi missis Ueldon. oʻgʻlini bagʻriga bosib. — Seni ham kemani boshqarishga oʻrgatishadi. Ishonamanki, sen rul oldida turganingda, shamol ham oʻngdan esadi.

— Xoʻp, oyijon, xoʻp! — deb xitob qildi bola chapak chalib. — Men bu ishni qoyil qilaman!

— Shundoq. Qari dengizchilar: yosh dengizchi kemanding ishini oʻngidan keltiradi, shamol oʻngdan esadi, deyishadi, — dedi Dik jilmayib.

Keyin Tomga va boshqa negrlarga qarab, qoʻshimcha qildi:

— Qani, endi ishni boshlaymiz, doʻstlar! Hozir grotni koʻtarish kerak. Nima qilishni oʻzim aytib turaman. Aytganlarimni esa aniq qilib bajarishlaring kerak.

— Buyuravering, kapitan Send, — dedi Tom. — biz tayyormiz!

Oʻninchi bob

KEYINGI TOʻRT KUN

Shunday qilib, Dik Send «Piligrim» kemasining kapitani boʻlib qoldi. U vaqtni oʻtkazmasdan, yelkanlarni koʻtarishga qaror berdi.

Yoʻlovchilarda, Valparaisoga yoki Janubiy Amerika qitʻasining boshqa biror portiga tezroq yetib olish kerak, degan birgina maqsad bor edi. Dik Send «Piligrim»ning qay tomonga yurishini hamda uning yurish tezligini kuzatib bormoqchi edi. Shu bilan birga u kemanding oʻrtacha tezligini hisoblab, yurilgan yoʻlni har kuni xaritada belgilab qoʻymoqchi edi. Buning uchun kompas bilan lag boʻlsa kifoya edi.

Xuddi shunaqangi asbob kemada bor edi. Bu asbobning strekasi kemanding ma'lum bir vaqt ichida qanday tezlik bilan yurayotganini ko'rsatardi. Lag esa kemada katta foyda keltiradi, shu bilan birga, bu asbob juda oddiy bo'lgani sababdan uni ishlatishga «Piligrim»dagi tajribasiz yangi matroslarni o'rgatish ham qiyin bo'lmaydi.

Ammo xato qilib qo'yishga olib boradigan yagona manba bor edi, u ham bo'lsa, okean oqimi edi.

Kompas bilan lag oqim kuchini hisobga olmaydi. Kemanding ochiq dengizda qayerda turganligini faqat astronomik kuzatish yo'li bilan aniqlash mumkin. Afsuski, yosh kapitan astronomiya usuli bilan kuzatib, joyni aniqlash yo'lini hali bilmas edi.

Boshda Dik Send «Piligrim»ni Yangi Zelandiya sohillariga qaytarish fikri tug'ildi. Bu yo'l yaqinroq edi ham. Agar doim teskaridan esib turgan shamol o'zgarib, orqadan esib qolmaganda edi, ehtimol, yosh kapitan xuddi shunday qilgan bo'lar edi. Shu sababdan Amerika tomonga yo'l olish ma'qulroq bo'ldi.

Endi shamol o'z yo'nalishini deyarli 180° o'zgartirib yubordi, ya'ni shimoli-g'arb tomonidan esdi hamda borgan sari kuchayganday edi. O'ng'ay shamoldan foydalanib mumkin qadar ko'proq yo'l yurib qolish kerak edi.

Dik Send kemani eng katta tezlik — bakshtagga qo'ymoqchi bo'ldi.

Shxuna-briglardagi fok-machtada to'rtta to'g'ri yelkan bo'ladi: machtaning eng pastida, fok-machtaning stenga qismida — marsel, bramstengada, — bramsel va bom-bram-stengada — bom-bramsel yelkanlari.

Grot-machtada yelkanlar kamroq bo'ladi: machtaning pastki bo'g'inidagi og'ma grot, uning ustida esa — topsel yelkanlari.

Bu ikki machta orasida shtangalarda (bu shtangalar grot machtani mahkamroq ushlab uchun old tomondan tirab qo'yiladi) ham uchta og'ma staksel yelkanlarni ko'tarsa bo'ladi.

Nihoyat, bushpritda — kema burnidagi qiyshiq machtada ham uchta kliver: tashqi, ichki va bomkliver yelkanlari ko'tariladi.

Kliver, staksel, og'ma grot va topsel yelkanlarini reya ustiga chiqmay, palubaning o'zida turib ham osongina ochish yoki yig'ib olish mumkin. Biroq fok-machtadagi yelkanlarni ochish uchun ancha tajribali bo'lish kerak. Bu machtadagi yelkanlar bilan ish ko'rish uchun vantlardan ko'tarilib stenga, bram-stenga yoki bom-bram-stenga ustiga chiqish kerak bo'ladi. Machtaga faqat yelkanlarni ochish uchungina chiqilmaydi, yelkanlarning shamol kelib uriladigan qismini bir oz toraytirish zarur bo'lganda ham chiqiladi. bu operatsiyani dengizchilar — «rifga olish» deb ataydilar. Shuning uchun matroslar, yuqoridagi to'sinlarga bog'langan arqon narvonlardan o'rmalab yuqoriga chiqa boshlashlari va bir qo'l bilan arqonni ushlab turib, ikkinchi qo'l bilan ish qila olishlari lozim. Ayniqsa, o'rganmagan kishilar uchun bu juda xavfli ish. chunki matros yuqoriroqqa chiqqan sari to'lqinda chayqalib turgan kemanding tebranishi ko'proq seziladi, bundan tashqari, yelkanga kelib birdan urilgan shamol matrosni dengizga uloqtirib tashlashi mumkin.

Xayriyatki, shamol qattiq bo'lmay, dengizdagi to'lqin uncha ham kuchli emas edi.

Dik Send kapitan Gulning ishorasiga muvofiq, «Piligrim»ni falokat joyiga haydayotganidagi og'ma grot, kliver, fok va marsel yelkanlari ko'tarilgan edi. Endi kema tezligini bakshtagga yetkazish uchun bramsel, bom-bramsel, topsel va staksel yelkanlari ko'tarilsa kifoya edi.

— Do'stlar, — dedi yosh kapitan yordamchilariga, — mening buyruqlarimni aniq bajarsangizlar, ishimiz yurishib ketadi.

Dik Send shturval yoniga kelib, buyruq bera boshladi:

— Tom, arqonlarni bo'shating!

— Yechib tashlaymi? — deb so'radi Tom, qo'liga arqon ushlaganicha nima qilishini bilmasdan.

— Yo'q! Bir oz bo'shatsangiz bas!

— Ha, tushundim!

— Endi siz, Bat... siz ham xuddi shunday qiling! Ana shunday, ha, yaxshi! Endi torting! Torting deyapman sizga, Bat!

— Mana shundaymi?

— Ha, ha! Juda soz! Gerkules, navbat sizga! Qani, bir zo'r bering-chi, bu yerda kuch kerak!

Ammo Gerkulesga «zo'r bering!» deyish ehtiyotsizlik edi: pahlavonimiz arqonni zabt bilan bir tortgan edi, arqon uzilib ketishiga sal qoldi.

— Bunchalik qattiq tortmang-da, — deb qichqirdi Dik Send jilmayib. — Bunday qilsangiz machtani tagi bilan sug'urib olasiz-ku.

— Men salgina tortuvdim-ku, — deb o'zini oqladi Gerkules.

— «Salginasi shu bo'lsa...» Bo'lmasa shunday qiling, Gerkules, siz arqonni tortmang-u, faqat tortganday bo'ling. Shunda tuzuk bo'ladi. Diqqat, do'stlar! Yana bo'shatinglar arqonni... Salgina!.. Bo'ldi... Endi bog'langlar! Balli! Soz bo'ldi!

Kemadagi hamma yelkanlar shamolga qarab asta burildi. Shundan keyin yelkanlarga shamol kelib urildi, kema oldinga jilib ketdi. So'ngra Dik kliver shkotini bo'shatishni buyurdi.

— Juda bopladilaring, do'stlarim! — deb maqtab qo'ydi matroslarni Dik Send. — Endi grotmactaga o'tamiz. Lekin, Gerkules, ehtiyot bo'ling, hech narsani uzmang.

— Xo'p bo'ladi, — deb qisqa javob bera qoldi pahlavon.

Bu ishni matroslar osonroq bajardilar. Og'ma grot shamolga bopta qilib qo'yildi. Unga ham darrov shamol ura boshladi, shundan keyin kemandagi tezligi yana ancha ortdi.

Keyin og'ma grotning tepasidagi topselni ko'tarishdi. Bu yelkan tayyor ochiq edi, shuning uchun arqonni bo'shatib, uni qaytadan bog'lash bilan ish tugadi. Ammo Gerkules bilan uning do'sti Akteon va ularga yordamlashaman deb shkotga yopishgan kichkina Jek shunday zo'r berib yuborishdiki, arqon uzilib ketib, uchalasi ham dumalab tushdi. Xayriyatki, hech kim zararlanmadi. Bolasi tushmagurning sevinchi ichiga sig'mas edi.

— Zarari yo'q, zarari yo'q! — deb qichqirdi yosh kapitan. — Arqonni ulanglar-da yana tortinglar, lekin unaqa qattiq tortmanglar!

Nihoyat, yelkanlar joy-joyiga o'rnatildi. Dik Sendga shturval yonidan ketish uchun hojat ham bo'lmadi. «Piligrim» sharq tomonga qarab bormoqda edi. Endi kemandagi to'g'ri yo'ldan chetga chiqmasligini kuzatib borishgina qolgandi, xolos. Buni qilish oson edi, chunki shamol mo'tadil bo'lib, kema «tentiramas» edi.

— Juda soz, og'aynilar. Tezda sizlar tajribali matros bo'lasizlar, — dedi Dik Send.

— Kuchimiz boricha harakat qilamiz, kapitan Send, — deb javob qaytardi hamma uchun keksa Tom.

Missis Ueldon ham o'z navbatida g'ayratli matroslarni maqtab qo'ydi. Kichkina Jekni ham maqtashdi, chunki u ham qo'lidan kelgancha yordamlashdi.

— Menimcha, arqonni sen uzding shekilli-da. Jek, — dedi kulib Gerkules. — Sen juda ham kuchli ekansan-ku! Sen bo'lmaganingda biz nima qilardik-a!

Bola xursand bo'lganidan loladay qizarib ketib, do'stining qo'lini mahkam qisib qo'ydi.

Ammo «Piligrim»da hali ko'tarilmagan yelkanlar ham bor edi; bular bramsel, bom-bramsel va staksel yelkanlari edi. Holbuki ular ham ko'tarilganda, «Piligrim» yana ham tez yurib ketgan bo'lar edi.

Dik Send bu yelkanlarni ham ko'tarishga qaror berdi.

Staksellarni ko'p ham qiynalmasdan palubaning o'zidan ko'tarish mumkin bo'lgan bo'lsa ham, lekin oldingi machtadagi to'g'ri yelkanlarni ko'tarish uchun yuqoridagi reyalarga chiqish zarur edi. Dik Send bu ishni o'zining tajribasiz matroslariga topshirishni xavfliroq deb bilib, bunga o'zi kirishdi.

U shturvalni Tomga topshirdi va kemani qanday boshqarish kerakligini unga tushuntirdi. Keyin Gerkules, Bat, Akteon va Ostinlarni bom-bramsel bilan bramsel oldiga qo'yib, o'zi machta ustiga chiqib ketdi.

Chaqqon va abjir o'smir bram-reyaning pertlaridan birpasda yuqoriga chiqib ketdi va bramsel yelkani bog'lab qo'yilgan arqon-shtoklarni yechib yubordi.

Shundan keyin u, bom-bram-reyga o'tib, undagi yelkanni ham ochib yubordi. Bu ishlarni bitirgandan so'ng, Dik Send shtirbordagi fordunlardan biridan sirg'anib to'ppa-to'g'ri palubaga tushdi.

Shunda uning ko'rsatmasi bilan yangi matroslar yelkanlarni yoyib ochib yubordilar, arqonlarini mahkam bog'lab qo'ydilar.

Keyin fok-machta bilan grot-machta o'rtasidagi staksellarni ko'tarishdi, shu bilan yelkanlarni ochish ishi tugadi.

Gerkules bundan so'ng arqonni bor kuchi bilan tortmadi va shuning uchun bu safar hech narsani uzib ham yubormadi.

«Piligrim»ning endi hamma yelkanlari ko'tarilgandi.

Dik yana qo'shimcha yelkanlar — misellarni ham qo'ymoqchi bo'lgan bo'lsa-da, lekin bunday sharoitda ularni qo'yish juda qiyin bo'lishi ustiga, dovul bo'lib qolgan taqdirda tezgina yig'ishtirib olish undan ham battar qiyin edi. Shuning uchun yosh kapitan o'sha ko'tarilgan yelkanlarga qanoatlanib qo'ya qoldi.

Tomga shturval oldidan ketishga ruxsat berdi-da, Dik Send yana o'z joyini egalladi.

Shamol kuchaymoqda edi. «Piligrim» o'ng tomonga bir oz qiyshayib, dengiz ustidan ildam suzib borardi. Uning suvda bir tekis iz qoldirib ketishi kemanding suvda suzish xususiyati yaxshi ekanini bildirar edi.

— Mana endi biz to'g'ri yo'lga tushib oldik, missis Ueldon. Ishqilib, shamol orqadan esib tursa bas! — dedi Dik Send.

Missis Ueldon o'smirning qo'lini qisib qo'ydi. Keyingi damlarda kechirilgan zo'r tashvishdan missis Ueldon birdan bo'shshib ketdi va kayutasiga kirib, o'zini karavotga tashladi.

Kemanding yangi komandasi palubada qoldi. Bu negr-matroslar kemanding burnida navbatchilik qildilar. Ular Dik Send buyurgan hamono har qanday ishni bajarishga doim tayyor holda turar edilar. Ammo shamolning kuchi va yo'nalishi o'zgarmas ekan, matros'larga ham qiladigan ish yo'q edi.

Aytgandek, bizning Benedikt tog'amiz shu paytda nima qilayotgan ekan?

Benedikt tog'a juda band edi. U «Piligrim» kemasidan zo'rg'a topib olgan bir hasharotni lupa yordami bilan tekshirmoqda edi. Bu esa eng oddiy to'g'ri qanotli bir hasharot edi; uning boshi goh ko'rinar, goh oldin chiqib turgan ko'kragi ichiga kirib ketar edi; mo'ylovlari uzun va ko'p tarmoqli ekan, terisimon oldingi qanoti esa ustki qanotga aylanibdi. Bu hasharot nasldor amerika suvaragi edi.

Benedikt tog'a bu nodir jonivorni oshxonadan topib oldi. Negro uni ezib tashlamoqchi bo'lib bir oyog'ini endi ko'targan paytda Benedikt tog'a uni ko'rib qolib, qahr-g'azab bilan

portugaliyalikka hamla qilib qoldi. Shuni ham aytib o'taylikki. Benedikt tog'aning do'qlari kema oshpaziga hech qanday ta'sir qilmadi.

Baxtsiz kapitan va uning sheriklari ola kit oviga jo'nab ketganlaridan keyin nima voqealar bo'lganini Benedikt tog'a bilganmikan? Albatta, bilar edi, chunki u «Piligrim» pachaqlangan qayiqning siniqlari suvda suzib yurgan halokat joyiga yetib kelganida, palubada dengizga qarab turar edi. Demak, qayiqdagilarning halok bo'lganini ko'rib turgandi.

Benedikt bu falokat uchun qayg'urmadi, deb ham bo'lmaydi, chunki unda biz Benedikt tog'ani tosh ko'ngilli kishiga chiqarib qo'ygan bo'lamiz. Uning bechora ovchilarga achingani ham shak-shubhasizdir. U jiyani yomon ahvolga tushib qolgani uchun ham qayg'urdi. Benedikt tog'a hatto missis Ueldonning oldiga kelib, go'yo: «Asti qo'rqmang! Yoningizda men borman-ku! Men borimda sizga hech narsa bo'lmaydi!» degandek qilib uning qo'llarini qisib qo'ydi.

Shundan keyin o'z hujrasiga qaytdi. Ehtimol, u bu qayg'uli voqeaning oqibati nima bo'larkin, deb yaxshilab o'ylab ko'rmoqchi va biror qat'iy harakat rejasini tuzmoqchi bo'lgandir.

Ammo hujrasiga qaytayotganida, haligi suvarakka duch kelib qolib, o'sha bilan ovora bo'lib qoldi. Olamda «Piligrim» degan kema borligini, unga kapitan Gul qo'mondonlik qilganini va u bechora kapitan o'zining hamma matroslari bilan halok bo'lganini Benedikt tog'a birpasda esidan chiqarib qo'ydi. Go'yo olamda sira ham topilmaydigan tillaqo'ng'iz uchrab qolganday, u bu jirkanch hasharotni o'rganishga vujudi bilan berilib ketdi.

Olti kishini nobud qilgan og'ir falokat yo'lovchilarga hali ham ta'sir qilib turganligiga qaramasdan, kemada hayot o'z iziga tushdi.

Ana shu birinchi kuni Dik Send, har qanday kutilmagan voqealarga tayyor holda turish uchun, kemani mukammal ravishda tartibga solaman, deb o'lib bo'ldi. Negr matroslar yosh kapitanning har bir ishorasiga bo'ysundilar. Kechga borib «Piligrim»ning hamma joyida namunali tartib o'rnatildi. Kelgusida ham ishlar yaxshi bo'ladi deb umid bog'lash mumkin edi.

Negoro endi o'n besh yoshli kapitanning obro'siga daxl qilmaydigan bo'ldi. U Dik Sendni hech so'zsiz o'zining boshlig'i deb tan oldi. Negoro ilgari singari ko'p vaqtni torgina kambuzda o'tkazar va palubaga kamdan-kam chiqar edi.

Dik Send, Negoro salgina bo'lsa ham intizomni buzsa, safarning oxirigacha uni qamoqda tutishga qat'iy qaror qilib qo'ydi. Gerkuls esa yosh kapitanning birinchi ishorasi bilan oq Negoroni yoqasidan g'ippa bo'g'ib, turmaga olib borib qamashga tayyor turar edi. Pahlavon bu ishni hash-pash deguncha bajarib qo'ygan bo'ladi. Kampir Nan, yaxshi oshpaz bo'lganidan, Negoroning ishini bemalol qilaverardi.

Negoro o'zining juda ham topilmaydigan odam emasligini fahmlagan bo'lsa kerak, shu sababdan o'ziga shubha bilan qarayotganliklarini sezib ehtiyot bo'lib o'ziga gap tekkizmaslikka harakat etdi.

Shamol borgan sari kuchayar, lekin doim bir tomondan esar edi. shuning uchun kechga qadar ham yelkanlar almashtirilmadi. «Piligrim»ning asbob-uskunalari hammasi yaxshi va mahkam bo'lganligi orqasida, shamol qattiqroq mahalda ham ko'p yelkan bilan suzaverar edi.

Kechasi bo'lishi bilan aksari kemalar odatda yelkanlarni bir oz kamaytiradilar. Ko'pincha eng yuqoridagi yelkanlar tushiriladi. Ana shunday qilinganda to'satdan turgan dovulni ham kema pisand qilmaydi. Ammo Dik Send bunday ehtiyot chorasini qilmadi, chunki havoning buzilishidan hech qanday darak yo'q edi. Shu bilan birga u, kema okeanning bo'm-bo'sh qismidan tezroq o'tib ketsin, deb, yurish tezligini kamaytirishni istamas edi. Bundan tashqari, yosh kapitan birinchi kechada o'zi navbatchilik qilib, hamma narsani o'zi kuzatib turmoqchi bo'lgan edi.

Yuqorida aytilganicha, «Piligrim» yurgan yo'lni taxminiy o'lchash uchun Dik Send faqat kompas bilan lagdan foydalanishi mumkin edi.

Yosh kapitan har bir yarim soatda lagni dengizga tushirishni buyurdi va natijasini o'zi yozib bordi.

«Piligrim»da ikkita kompas bor edi. Bittasi shturval yonida, rul boshqaruvchining ko'z oldida turar edi. Uning xaritachasi

kechasi ham, kunduzi ham doim kemandi ketayotgan tomonini ko'rsatib turar edi. Qorong'i tushishi bilan uning ikki chekkasiga ikkita chiroq yoqib qo'yilardi. Ikkinchi kompas kapitan Gulning kayutasidagi devorga osib qo'yilgan edi. Kapitan hujradan chiqmasdanoq bu kompasga qarab, rul boshqaruvchi kemani to'g'ri yo'ldan haydab ketayotiptimi, yoki tajribasizligi, yoxud ehtiyotsizligi orqasida kemani tentiratib boshqaryaptimi — shuni kuzatib turar edi.

Uzoq safarga chiqqanda hamma kemalarda ham odatda ikkita kompas, kam deganda ikkita xronometr bo'ladi. Bu asboblarning to'g'ri ishlayotganini tekshirish uchun vaqt-vaqti bilan ularning ishlashi bir-birinikiga solishtirib turiladi.

Dik Send matroslarga o'zi uchun juda ham kerakli bo'lgan bu kompaslarni ayniqsa ehtiyot qilishni tayinlab qo'ydi.

Ammo 12-fevraldan 13-fevralga o'tar kechasi Dik Send shturvalda navbatchilikda turgan mahalda kapitan kayutasidagi kompas bilan ko'ngilsiz bir hol yuz berdi. Kompas osib qo'yilgan mis ilgak sinib ketib, kompas tushib ketdi. Bu voqeani ular faqat ertasiga ertalab ko'rishdi.

Ilgak qanday qilib sinib ketdi ekan?

Bu falokatning qanday bo'lganini hech kim aytib berolmadi. «Ilgak zanglab qolgan ekan, kema chayqalgan mahalda sinib ketibdi-da», deb gumon qilishga to'g'ri keldi. Kechasi ancha kuchli to'lqin bo'lgan edi. Nima bo'lsa ham kompasning bittasi pachoq-pachoq bo'ldi va uni tuzatishning iloji ham yo'q edi.

Dik Send juda xafa bo'ldi. Endi u o'zining yagona kompasiga qarab ish ko'rishi kerak bo'lardi. Kompasning sinishiga hech kim aybdor emasdi, biroq buning oqibati juda yomon bo'lishi ehtimol edi.

Endi Dik Send qolgan kompasni ko'z qorachig'iday asrashga majbur edi.

Agar shu voqeani nazarga olmaganda, shu mahalgacha «Pilgrim»da hamma ishlar joyida edi.

Dik Send vaqtni shunday taqsimladiki, shturvalda u doim kechasi navbatchilik qiladigan bo'ldi. Kunduzi u, besh-olti soat uxlab olar, shu qisqa dam olish vaqtida kuch-quvvat to'plardi. U dam olgan vaqtda shturvalda Tom bilan uning o'g'li Bat

turar edilar. Dikning yaxshi rahbarligi natijasida ular kemani boshqarish ishini ancha-muncha tushunib olgandilar.

Dik xotirjam edi, shuning uchun ham missis Ueldon safarning yaxshi tugalishiga ko'zi yeta boshladi.

Missis Ueldon Dik bilan ko'p suhbat qilardi. Bu yigitcha dadil va aqlli ayolning maslahatlarini juda yaxshi qadrlar edi. Dik har kuni «Piligrim»ning o'tgan kunlar ichida qancha yo'l yurganini unga xaritadan ko'rsatib berar edi. Dik o'z hisoblarini kemanding yo'nalish tomoni bilan uning o'rtacha tezligiga asoslanib chiqarar edi.

— Mana ko'ring, missis Ueldon, — derdi u yosh ayolga, — agar shamol shunday o'ng kelib tursa, biz tezda Amerika qirg'og'iga yetib olamiz. Menimcha, biz chiqadigan qirg'oq Valparaisodan uzoqda bo'lmasa kerak deyman.

Missis Ueldon «Piligrim»ning to'g'ri yo'ldan ketayotganiga hamda shimoli-g'arb tomondan esgan yo'lovchi shamol kemani maqsadiga olib borishiga aslo shubha qilmas edi. Ammo bu maqsadga yetish payti unga juda uzoqday ko'rindi. Kema quruqlikka chiqqaniga qadar hali yo'lda qanday xavf-xatarlar bo'lishi mumkin, havoda ham, dengizda ham ko'pgina xatarli o'zgarishlar bo'lishi turgan gap.

Shu yoshdagi boshqa bolalar singari beg'am bo'lgan Jek, kun bo'yi palubada o'ynar, u yoqdan-bu yoqqa chopar va Dingo bilan o'ynashar edi. U Dikning avvalgidan ko'ra kamroq e'tibor berib qolganini fahmladi, ammo missis Ueldon unga Dikni ishdan qo'ymaslikka o'rgatdi va gapga kiradigan bu bola «kapitan Send»ga ko'pam osilavermadi.

«Piligrim» kemasida hayot ana shunday o'tar edi. Negrlar matroslik hunariga asta-sekin o'rgana boshladilar... Keksa Tom botsmanlik vazifasini bajardi. Yosh kapitan dam olgan vaqtlarda navbatchilikka Tom boshchilik qildi: Bat bilan Ostin ham u bilan birga nasbatchilik qilardilar; Akteon bilan Gerkules Dik Send boshchiligida ikkinchi vaxtada ishlardilar. Shunday qilib, bittasi shturval oldida tursa, qolgan ikki kishi kema tumshug'ida navbatchilik qilardilar.

Kema okeanning bo'm-bo'sh qismida bo'lganidan boshqa kema bilan to'qnashishdan sira qo'rqmasa ham bo'lardi. Ammo Dik

Send navbatchilardan juda hushyor bo'lishni talab qildi. Qorong'i tushish bilan u ishora chiroqlarini yoqishga buyurur edi; o'ng tomonga ko'k chiroq va chap tomonga qizil chiroq yoqtirar edi.

Dik Send kechani kechaga ulab shturval yonida vaqt o'tkazar edi. Ba'zan u juda qattiq holdan ketib qolar, lekin shunda ham shturvalni qo'ldan chiqarib yubormasdan mahkam ushlardi.

Bu qattiq charchaganlik natijasi bo'lib, lekin buni hech kimga bildirmas edi.

Shunday bo'lsa ham 13-fevraldan 14-fevralga o'tar kechasi Dik bir necha soat dam olishga majbur bo'ldi. Shturvalda navbatchi bo'lib kekxa Tom qoldi.

Osmonning hamma yog'ini qora bulut qopladi. Kecha shunaqangi qorong'i ediki, palubadan turib yuqoridagi yelkanlarni ko'rib bo'lmas edi. Gerkules bilan Akteon kemanding burun tomonida navbatchilik qilar edilar.

Kema quyrug'idagi kompas qo'yilgan shkafchada shturval g'ildiragining ma'dan qismlariga xira yorug' tushib turar edi. Ishora chirog'i juda balandga qo'yilganidan kemanding sahni qop qorong'i edi.

Kechasi soat uchlarda, uzoq navbatchilikda turganidan charchab qolgan Tom turgan joyida mudrab ketdi. U palubadan yugurib kelayotgan qandaydir soyani ko'rmay qoldi.

Bu Negro edi.

Kema oshpazi astagina pisib kompas yoniga keldi-da, o'zi bilan olib kelgan qandaydir og'ir bir narsani shkafchanning tagiga tiqib qo'ydi.

U shkafdagi chiroqning shu'lasi tushib turgan xaritachaga birpas qarab turdi-da, keyin yana ohistagina g'oyib bo'ldi.

Tom ham va boshqa navbatchi matroslar ham buni ko'rmay qoldilar.

Basharti, Dik Send ertalab Tom o'rniga kelganidan keyin Negro tomonidan shkafcha tagiga qo'yilgan narsani ko'rib qolganida edi, darrov uni olib tashlagan bo'lardi, chunki Negro kompas tagiga bir bo'lak temir qistirib qo'ygan edi. Bu temir kompasning strelkasini o'ziga tortar edi.

Magnit qutbini, ya'ni shimol tomonni ko'rsatish o'rniga strelka to'rt rumb miqdorida bir yoqqa surildi va endi shimoli-sharq tomonni ko'rsata boshladi.